

RÍMSKOKATOLÍCKA CYRILOMETODSKÁ BOHOSLOVECKÁ FAKULTA

UNIVERZITY KOMENSKÉHO V BRATISLAVE

**Dejiny spásy:
zmluvy Starého zákona a Nová
zmluva**

Diplomová práca Ing. Petra Šantavého z biblických vied
pod vedením odb. as. ThLic. Ing. Antona Solčianskeho

Bratislava 2000

Zadanie diplomovej práce – vložené tlačivo...

ČESTNÉ VYHLÁSENIE

Ja, Ing. Peter Šantavý, narodený 2. septembra 1969, čestne vyhlasujem, že som magisterskú prácu s názvom

DEJINY SPÁSY: ZMLUVY STARÉHO ZÁKONA A NOVÁ ZMLUVA

vypracoval sám a že literatúru, ktorú som pri tvorbe tejto práce použil, som uviedol v bibliografii tejto práce.

V BRATISLAVE,

POĎAKOVANIE

Chcel by som vyjadriť svoju vďaku odbornému asistentovi ThLic. Ing. Antonovi Solčianskemu, za jeho pomoc pri písaní tejto práce, ktorá sa osobitným spôsobom prejavovala veľkou trpezlivosťou, vzorom odbornej fundovanosti a ochoty. Nech mu je odmenou Pán, ktorý povoláva k účasti na budovaní Božieho kráľovstva – i na poli biblických vied.

Zoznam použitých skratiek

- DV** DEI VERBUM
- EB** ENCHIRIDION BIBLICUM
- IBC** INTERPRETÁCIA BIBLIE V CIRKVI
(PÁPEŽSKÁ BIBLICKÁ KOMISIA, *Interpretácia Biblie v Cirkvi*, Kňazský seminár biskupa J. Vojaššáka pre Katolícke biblické dielo na Slovensku, Spišská Kapitula – Spišské Podhradie 1995)
- NJBC** THE NEW JEROME BIBLICAL COMMENTARY
(BROWN R. E., FITZMYER J. A., MURPHY R. E., *The New Jerome Biblical Commentary*, Englewood Cliffs, N.J.: Prentice Hall 1990)
- SBT** SLOVNÍK BIBLICKEJ TEOLÓGIE
(LÉON-DUFOUR XAVIER A KOL., *Slovník biblickej teológie*, Kršćanska Sadašnjost, Zagreb 1990)
- SP** SVĀTÉ PÍSMO STARÉHO A NOVÉHO ZÁKONA A JEHO ÚVODY
(*Sväté Písmo Starého i Nového zákona*, Spolok svätého Vojtecha, Trnava 1996)
- ZSZ** ZMLUVY V STAROM ZÁKONE
(KOLARCIK MICHAEL, SJ, *Zmluvy v Starom zákone*, Dobrá kniha pre Aloisianum, Bratislava 1996)

Úvod

„Vysvetľoval som a rozoberal sériu zmluvných zväzkov, ktoré Boh uzavrel so svojím ľudom.

Nakreslil som im časovú priamku a ukázal na nej ako každá zmluva, ktorú Boh uzavrel, bola od počiatku ľudských dejín prejavom jeho otcovskej starostlivosti. Jeho zmluva s Adamom bola charakterizovaná ustanovením manželstva medzi mužom a ženou, zmluva s Noemom zahŕňala rodinu i so služobníctvom a domácnosťou, zmluva s Abrahámom bola vytvorená na základe rodinného klanu – kmeňa, zmluva s Mojžišom už zahŕňala dvanásť kmeňov, ktoré sa spájali v rodinu jedného národa, zmluva s Dávidom ustanovila Izrael ako rodinu jedného kráľovského národa. Nakoniec Kristus ustanovil Novú zmluvu ako po celom svete rozšírenú, všeobecnú (καθολικος) Božiu rodinu, vzťahujúcu sa na všetky národy, nielen na Židov.“¹

Zámerne som ako motto vybral tento krátky úryvok z prednášky vtedy ešte presbyteriánskeho teológa, dnes doktora katolíckej teológie a prednášateľa na Františkánskej univerzite v Steubenville. Nielen preto, že teológia Božej rodiny a zmluvy jeho i celú jeho rodinu priviedla do Katolíckej cirkvi, ale hlavne preto, že Scott Hahn objavil v tom, čo sa možno sucho nazýva termínom בְּרִית, svetlo pre svoj život a zmysel svojho jestvovania ako milovaného Božieho dieťaťa a člena tej rodiny, ktorú Boh od počiatku zamýšľal utvoriť na zemi a ktorá je na celej zemi i ustanovená v zmluve krvi Ježiša Krista.²

¹ Por. SCOTT A KIMBERLY HAHNOVI, *Naše cesta do Katolíckej cirkve*, Zvon, Praha 1996, str. 54-55.

² Por. LÉON-DUFOUR XAVIER A KOL., *Slovník biblickej teológie*, Kršćanska Sadašnjost, Zagreb 1990, str. 1572.

V tomto duchu som i pristupoval k zvolenej téme diplomovej práce. Nakoľko na našej fakulte pod vedením ThLic. Ing. Antona Solčianskeho prebieha seminár zo Starého zákona, v rámci ktorého v minulom roku boli spracované exegézy najdôležitejších starozákonných zmlúv,³ postupne som upustil od zámeru rozpracovať v tejto práci niektorú zmluvu exegetickými metódami a sústredil som sa na celkový pohľad na tieto zmluvy v rámci reлектúry Starého zákona vo svetle novozákonnej (možno vhodnejšie – novozmluvnej) perspektívy.

Pod zorným uhlom tejto reлектúry vystupuje do popredia Boží zámer s ľudstvom a v pohľade na knihu Zjavenia sa dokresľuje oblúk dejín spásy, ktorého počiatok možno badať v správach o stvorení a o Božom zámere s človekom (por. *Gn* 1-3) a ktorý sa zakľučuje v upriamení na nové nebo a novú zem, čas, keď bude nebeský Jeruzalem zostupovať z neba ožiarený Božou slávou (por. *Zjv* 21, 10-11). A jednotlivé zmluvy, ktoré tento „oblúk spásy“ lemujú, len vyjadrujú a dokresľujú grandiózny Boží zámer lásky.⁴

Preto pozývam čitateľa tejto práce, aby vždy mal na pamäti uvedený zámer, ktorý dodáva jednotlivým zmluvám rozmer nadčasovosti a svedčí o Bohu bohatom na milosrdenstvo, ktorého milosťou sme spasení (por. *Ef* 2,4-5) a ktorého lásku sme pozvaní nielen zakusovať, ale i v radosti a z plnosti srdca zvestovať tým, ktorí sú okolo nás.

³ Tieto exegézy sú prístupné verejnosti na www stránkach RKCMBF UK na adrese <http://www.frcth.uniba.sk/themes/bible/ot/ostatne/prace.htm>

⁴ Por. SCOTT A KIMBERLY HAHNOVI, *Naše cesta do Katolíckej cirkve*, str. 30, 41, 54 - 55, atď.

1. Relektúra Starého zákona

Nielen vzhľadom na avizovaný pohľad na zmluvy Starého zákona cez optiku komplexného pohľadu na dejiny spásy, ale i z dôvodu pochopenia zmlúv (osobitne tých, ktoré vznikali v prorockom, deuteronomickom a kňazskom prostredí) je potrebné si uvedomiť význam a realitu relektúry jednotlivých zmlúv, či už navzájom medzi sebou alebo vo svetle a v službe Novej zmluvy. Takto nám Biblia prekladá konkrétne zmluvy a ich zakomponovanie do dejín Božieho ľudu vždy s rozmerom tvorivej dimenzie, v dynamike vzájomných napätí a v pluralizme interpretácií, ktoré sa spolu podieľajú na celkovom obraze dejín spásy.⁵

1.1. Relektúra v učení Magistéria a v biblickej vede

Moderné hermeneutiky ukázali nemožnosť interpretovania textu bez istého *predporozumenia* textu.⁶ Toto predporozumenie sa netýka len tradície Izraela, prvotnej kresťanskej obce a rámca súčasných biblických vied, ale tiež vzájomného vplyvu a formácie jednotlivých biblických textov (presnejšie povedané ich pisateľov a redaktorov).

⁵ PÁPEŽSKÁ BIBLICKÁ KOMISIA, *Interpretácia Biblie v Cirkvi*, Kňazský seminár biskupa J. Vojtaššáka pre Katolícke biblické dielo na Slovensku, Spišská Kapitula – Spišské Podhradie 1995, str. 96 - 97.

⁶ *IBC*, str. 90.

S rozvojom biblických vied v tomto storočí po počiatčnom konzervatívnom prístupe⁷ (ktorý sa však i podieľal na tvorbe stabilného základu pre neskorší rozvoj týchto vied v Katolíckej cirkvi) sa Magistérium začalo pozitívne vyjadrovať k jednotlivým biblickým metódam povzbudzujúc biblistov k ich používaniu a rozvoju.⁸ Táto tendencia bola naplno potvrdená na II. vatikánskom koncile (predovšetkým vo vieroučnej konštitúcii *Dei Verbum*) a na základe aktuálneho stavu biblického bádania predložená biblistom i ostatným veriacim v dokumente Pápežskej biblickej komisie *Interpretácia Biblie v Cirkvi*. Cieľom tohto dokumentu – na základe ocenenia možností nových metód a prístupov – je snaha presnejšie určiť smer, ktorý najlepšie zodpovedá poslaniu exegézy v Katolíckej cirkvi a naznačenie cesty vierohodnej interpretácie Biblie, aby sa Božie slovo stalo duchovnou potravou Božieho ľudu, zdrojom živej viery, nádeje a lásky a skutočným svetlom celého ľudstva.⁹

V týchto intenciách je uvádzaná i realita reлектúry ako faktu, ktorý tým, že neskoršie biblické spisy sa často opierajú o včasnšie, prispieva k jedinečnej vnútornej hodnote Biblie.¹⁰ Skutočnosť reлектúry vplývala na vytváranie *jednej*

⁷ Napr. encyklika Leva XIII., *Providentissimus Deus*, ktorá vyšla v čase veľkého tlaku racionalizmu, liberálnej exegézy a polemík proti viere Cirkvi, pričom reagovala práve na útoky racionalistickej vedy. Predsa sa však táto encyklika nevybrala cestou boja proti moderným biblickým metódam, ale vyzýva katolíckych exegétov k nadobúdaniu a osvojeniu si vedeckých poznatkov v službe Zjavenia a Cirkvi. Por. *IBC*, str. 11 - 12.

⁸ Encyklika Pia XII., *Divino afflante Spiritu* potvrdzuje výzvu Leva XIII. a priamo povzbudzuje katolíckych biblistov k využívaniu moderných metód biblických vied, pretože ostávajú „mnohé – medzi nimi aj veľmi dôležité – body na prediskutovanie a vysvetlenie, pri objasňovaní ktorých sa duch a talent katolíckej exegézy môžu a musia slobodne rozvíjať“ (EB 565). Por. *IBC*, str. 20.

⁹ Por. *IBC*, str. 34 - 35.

¹⁰ Por. *IBC*, str. 92.

*spoločnej veľkej tradície*¹¹ a k formovaniu primeraného vyjadrenia skutočností Božieho zjavenia a dejín spásy.

Vkladom Magistéria je to, že na uvedené skutočnosti upozorňuje, analyzuje ich a sumarizuje ich závažnosť pri interpretácii biblických textov. Zároveň i na základe reлектúry podáva vyvážený obraz o vzájomnom spolupôsobení, zviazaní a jednote Svätého Písma a Tradície.¹²

1.2. Skutočnosť reлектúry v Biblii a v biblickej tradícii

Ako už bolo uvedené v predchádzajúcich kapitolách, samotná Biblia svedčí o skutočnosti a význame reлектúry – neskoršie biblické texty sa často opierajú o včaššie a na základe reлектúry ponúkajú nové aspekty ich zmyslu, ba idú ešte ďalej, keď pôvodný zmysel prehľbujú, ukazujú jeho naplnenie, prípadne ho celkom novým spôsobom rozvíjajú.¹³

Skutočnosť reлектúry patrí k dôležitým aspektom jednotlivých starozákonných zmlúv, ich vývoja a chápania. Osobitne na základe nových historicko-spoločenských skutočností prichádza často k prehodnocovaniu a konfrontácii aspektov predchádzajúcich zmlúv s aktuálnou skutočnosťou, čoho odrazom sú nielen nové zmluvné texty (napr. zmluvy u prorokov), ale tiež deuterokanonická a kňazské redakcie starších textov.

¹¹ Por. *IBC*, str. 91.

¹² Por. *DV 9* a *IBC*, str. 90 - 106. Zámerne uvádzam Sväté Písmo a Tradíciu s veľkými začiatočnými písmenami ako súčasť jediného posvätného pokladu Božieho slova (*DV 11*).

¹³ Por. *IBC*, str. 92.

1.2.1. Odras reлектúry vo vzťahu medzi Starým zákonom a Novou zmluvou

Jadro apoštolského ohlasovania, tak ako ho uvádza *Prvý list Korintťanom*, výborne dokumentuje vzťah a previazanie medzi Starým zákonom a novozákonnými textami: „*Kristus zomrel za naše hriechy podľa Písíem a bol pochovaný. Tretieho dňa bol vzkriesený podľa Písíem a zjavil sa Šímonovi...*“ (1 Kor 15, 3-5).¹⁴

Spisy Nového zákona vznikajú v tretej fáze rozvoja tradície o Ježišovi – v čase, keď jednotlivé kresťanské spoločenstvá formulujú svoju vieru v Krista na základe apoštolského ohlasovania a života spoločenstva v Duchu Svätom.¹⁵ Tieto spoločenstvá žijú v realite neustálej konfrontácie svojej mesiánskej viery s judaizmom a ich krédo je v stálom kontakte s obsahom starozákonných biblických textov a židovskej tradície. Vzhľadom na uvedené skutočnosti, keďže samotné novozákonné spisy obsahujú predovšetkým kerygmatické prvky (samozrejme pri akceptácii jednotlivých literárnych foriem Nového zákona) a snažia sa vyhovieť duchovným potrebám kresťanských čitateľov¹⁶, ich autori boli nútení k častým starozákonným poukazom a citátom v rámci veľmi tesných intertextuálnych vzťahov.¹⁷

Avšak - odhliadnuc od tejto „kontextuálnej nutnosti“ – samotné novozákonné spisy svedčia o tom, že prvoradou príčinou úzkej spätosti so starozákonnými

¹⁴ Por. *IBC*, str. 93.

¹⁵ Por. RAYMOND E. BROWN, *BIBLIA 101 otázok a odpovedí*, Dobrá kniha, Trnava 1999, str. 76 - 79.

¹⁶ Por. *IBC*, str. 79.

¹⁷ Por. *IBC*, str. 93.

textami je realita naplnenia týchto textov v Ježišovi Kristovi a realizácia spásonosnej úlohy Božieho zjavenia v Ňom samom a v jeho mystickom tele.

Sám Ježiš Kristus počas svojho verejného účinkovania osobitným spôsobom interpretoval učenie Starého zákona: jeho radikalizmus v určitých otázkach (reč na vrchu, príkaz lásky, atď.) a na druhej strane relativizácia postoja v iných oblastiach (rituálna čistota, otvorené postoje voči hriešnikom) boli v kontraste s interpretáciou farizejov a zákonníkov tej doby. Taktiež udalosti a slová Ježišovho života, v ktorých nachádzame paralelu a naplnenie starozákonných textov, vedú k dynamizmu vo vysvetľovaní a ponímaní starozákonných udalostí a ich významu v dejinách spásy.¹⁸

Vrcholom tohoto procesu a prístupu je reлектúra celého Starého zákona vo svetle Ježišovho ukrižovania a zmŕtvychvstania. V tomto ponímaní dostávajú starozákonné udalosti nový rozmer, do popredia vystupujú iné aspekty, ktorých význam bol vyzdvihnutý práve veľkonočnými udalosťami. Takto – na základe veľkonočných udalostí a pod vplyvom Ducha Svätého – novozákonní autori vyzdvihujú prorockú hodnotu Starého zákona, na druhej strane však – čo je pre teológiu zmluvy dosť dôležité - relativizujú jeho hodnotu ako spásnej inštitúcie. Je pritom dôležité si uvedomiť, že tí istí autori - či už priamo alebo prostredníctvom reлектúry – prízvukujú potrebu vnímania Starého zákona ako Božieho slova, ktoré umožňuje spoznávať a nachádzať všetky dimenzie veľkonočného tajomstva a v Ňom realizovanej Novej zmluvy. Takto – v dynamike napätí jednotlivých textov, keď Biblia rôznym spôsobom interpretuje

¹⁸ Por. *IBC*, str. 93 - 94.

rovnaké udalosti a problémy – sa môžeme vyhnúť zjednodušovaniu a jednostranným pohľadom i na biblické podania zmlúv.¹⁹

Priblíženie významu a potreby relikviary (osobitne jej tvorivej dimenzie a interpretačného pluralizmu) v rámci tejto práce má teda slúžiť na uvedomenie si vzájomných väzieb, teologických akcentov, dejinných skutočností a ich interpretácií, ktoré si treba všimnúť pri štúdiu jednotlivých zmlúv Starého zákona, ich odraze v novozákonnej zmluve a pri pohľade na teológiu zmluvy v kontexte dejín spásy.

¹⁹ Por. *IBC*, str. 94 - 96.

2. Význam zmluvy v dejinách Izraela

Každá zo starozákonných zmlúv má svoje veľmi špecifické a jedinečné črty, je postavená na určitých predpokladoch, má svoje dôsledky, dôraz na určité skutočnosti, svoju vlastnú dynamiku a vonkajší obsah, na základe ktorých vidíme teologické možnosti na jej použitie a transpozíciu do neskorších situácií Izraela a pre celý kontext dejín spásy.²⁰

Skôr však, než pristúpime k bližšiemu pohľadu na tieto jednotlivé zmluvy, je vhodné venovať pozornosť zmluve ako takej, t.j. forme zmluvy, jej významu v dejinách Izraela a použitiu zmluvných zväzkov na vyjadrenie vzťahu medzi Bohom a ľudom.

2.1. Forma zmluvy

Z hľadiska histórie foriem sa pod výrazom *forma* označuje krátka literárna jednotka používaná v stereotypnej podobe na vyjadrenie určitého myšlienkového vzťahu a obsahu.²¹

²⁰ Por. MICHAEL KOLARCIK, SJ, *Zmluvy v Starom zákone*, Dobrá kniha pre Aloisianum, Bratislava 1996, str. 7.

²¹ JOZEF HERIBAN, *Príručný lexikón biblických vied*, SÚCM, Rím 1992, str. 400.

Biblia používa formu zmluvy na vyjadrenie vzťahu medzi Bohom a jeho ľuďom v jednotlivých fázach dejín spásy a na špecifikovanie vkladu, ktorý zmluvné stránky do tohto vzťahu vnášajú, resp. sú vyzvané vložiť.²²

Z tohto pohľadu sa forma zmluvy v dejinách Izraela stáva akoby *návestím* najvyššej priority, ktoré pomáha Izraelitom upriamiť pozornosť na dôležitý obsah Božieho slova a zároveň je výzvou na odpoveď, ktorej realizácia stojí pred každým, kto je účastný zväzku zmluvy.

Zmluvná forma (či skôr formy) nevznikla na základe potreby vyjadriť biblické skutočnosti – bola známou vo vtedajšom svete už skôr, či už profánnom alebo náboženskom.²³ Avšak biblickí pisatelia si poslúžili zmluvnou formou vždy so zreteľom na to, čo chcú vyjadriť. Preto v niektorých starozákonných zmluvách badáme len matné črty zmluvných foriem (napr. Abraháмова zmluva, diskutovaná forma vazalskej dohody v štruktúre sinajskej zmluvy²⁴), iné sa však celkom zrejme pridržiavajú ustálenej zmluvnej formy bežnej vo svete konkrétneho pisateľa resp. redaktora (napr. zmluvný formulár v Deuterokanonickej zmluve – *Dt 29-30*²⁵).

²² Zmluvná forma v Starom zákone okrem tohoto dominantného použitia pokrýva prakticky všetky spoločenské transakcie. Por. R. E. BROWN, J. A. FITZMYER, R. E. MURPHY, *The New Jerome Biblical Commentary*, Englewood Cliffs, N.J.: Prentice Hall 1990, 77:77, str. 1297.

²³ Vo vtedajšom svete existovali rôzne formy vazalskej/paritnej dohody, imperatívne príkazy chetitských dohôd a zákony sociálneho blahobytu veľkých zákonníkov (zákoníky Lipita Ištara, Echnunnu a Chamurabiho), ktoré často používali konštrukcie kazuistického práva. Por. ZSZ, str. 44 - 54. Myšlienka zmluvy je prítomná v celej histórii starovekého Blízkeho východu. AA. VV., *Nový biblický slovník*, Návrat domú, Praha 1996, str. 941; por. LÉON-DUFOUR XAVIER A KOL., *Slovník biblickej teológie*, str. 1572.

²⁴ Por. ZSZ, str. 44 - 54.

²⁵ Por. ZSZ, str. 122. „Deuteronomium je jediné dielo, ktoré sa nepochybne pridržiava zmluvného formulára. Iné formulácie zmlúv sa ho menej pridržiavajú.“ ZSZ, str. 118.

2.2. Použitie zmluvných vzťahov na vyjadrenie základných skutočností spásy

Na základe skutočností uvedených v ostatných podkapitolách tejto kapitoly a vzhľadom na dôkladnejší popis jednotlivých zmlúv v kapitole nasledujúcej bude obsahom tejto podkapitoly len stručný súhrn aspektov, ktoré jednotlivé zmluvy obsahujú a v konkrétnom období dejín spásy podčiarkujú.

Predovšetkým je treba si uvedomiť odlišnosť spoločenského prostredia, v ktorom biblické zmluvné vzťahy vznikajú a sa rozvíjajú. Toto prostredie je charakterizované silnou kmeňovou a rodinnou orientáciou, ktorá určuje vzájomné väzby a súčinnosť jednotlivých členov v spoločenskom i náboženskom živote. Túto spoločnosť nie je možné charakterizovať na základe dnešného myslenia v intenciách pojmov *individualizmus* a *kolektivizmus*, pretože vtedajšie vzťahy sú ovplyvnené rodovými väzbami, takmer nulovou pravdepodobnosťou prežitia mimo kmeňovej štruktúry a rozvinutým patriarchálnym usporiadaním jednotlivých spoločenských skupín. Navonok sa rodina alebo kmeňové spoločenstvo prejavuje ako jeden celok, ktorý preberá i spoločnú (takmer kolektívnu) zodpovednosť za svoje konanie.²⁶

Pod zorným uhlom uvedenej skutočnosti treba vnímať i zmluvný vzťah, ktorý nastáva medzi Bohom a jeho ľuďmi – *personifikovaným* Izraelom. Je potrebné si uvedomiť, že zmluva sa vzťahuje na celý Izrael a len postupne Biblia

²⁶ Por. *NJBC* 77: 61-73, str. 1295 - 1296.

akcentuje morálny imperatív záväzku pre jednotlivých konkrétnych členov Izraela,²⁷ pričom tento proces bol zavŕšený v spisoch Nového zákona.

Na dôvažok sa analógia zmluvného vzťahu v dejinách Izraela stáva základom pre ostatné vzťahy, medzi ktoré patrí predovšetkým vzťah *otec-syn*, ktorý vyjadruje slobodné prijatie Izraela za syna a späťne záväzok lásky, nábožnosti a poslušnosti, a tiež *analógia manželstva*, v ktorej vystupuje viac do popredia nielen personálny aspekt vzťahu Boha k Izraelu, ale i skutočnosť, že tento vzťah je založený na láske. Medzi menej obvyklé analógie vzťahov patrí *obraz pastiera a stáda*, v ktorom vystupuje JHVH ako ochranca a od ľudu sa vyžaduje dôvera a nábožnosť, ďalej *obraz príbuzného*, kde JHVH je nazývaný pomstiteľom, ochrancom – no vo významovom zastrešení týchto pojmov slovom príbuzný (*go'el*). K menej obvyklým analógiám tiež patrí *analógia kráľa a subjektu*, ktorá je reflektovaná v božskom titule Pán a ktorá je tiež implicitne zahrnutá v analógii zmluvy. Titul kráľ sa priraďuje JHVH na zvýraznenie jeho sily, moci a jeho spásonosnej vôle.²⁸

Čo je teda základným obsahom zmluvného vzťahu, na základe ktorého sa rozvíja toľko obrazov a aspektov putovania vyvoleného ľudu dejinami spásy v spoločenstve so svojím Bohom? Môžeme vychádzať z dvoch – pre teológiu zmluvy a dejiny Izraela základných – zmlúv: abrahámovskej, ktorá akcentuje Boží prísľub, a sinajskej, ktorá vyžaduje od druhej zmluvnej stránky záväzok a vernosť. Zmluva sa stáva komplexom darov a úloh, prísľubov a povinností,

²⁷ Vyhlásenia o osobnej zodpovednosti jednotlivých členov národa prinášajú prorocké spisy Jeremiáša a Ezechiela, pričom však autori týchto textov zachovávajú celkové ponímanie zmluvného vzťahu Boh – vyvolený národ. Por. *NJBC* 77:73, str. 1296 - 1297, 77:85, str. 1298; *ZSZ*, str. 86 - 108.

²⁸ Por. *NJBC* 77:75, str. 1297.

v realite ktorých môže Izrael spoznávať, aký má s ním Boh zámer. Vo svetle týchto zmlúv Izrael bude nachádzať adaptáciu a vysvetlenie budúcich problémov, ktorých riešenie má byť zakotvené do hodnoverného biblického obsahu.²⁹ A nielen to – zmluvné vzťahy sa stávajú základom pre pochopenie Ježišovho diela a naplnenie biblického obrazu teológie zmluvy v novozákonných spisoch (vid'. Rim, Hebr, Lk, ...).

2.3. Význam zmluvy v dejinách Izraela

Prvoradou hodnotou zmlúv je konštituovanie a vyjadrenie základného vzťahu medzi Bohom a jeho ľuďom,³⁰ tým aj vyjadrenie základných skutočností dejín spásy:³¹ na jednej strane Boží prísľub a dar, na druhej záväzok oddanosti a vernosti tých, ktorí sú pozvaní do zmluvného vzťahu.³² Príčinou tohto vzťahu a jeho iniciátorom je vždy JWHW, ktorý si vyberá tento ľud, aby bol jeho ľuďom, uskutočňuje na ňom svoj akt spásy (osobitne prežívaný cez skutočnosť vyvedenia z Egypta) a dáva mu jeho vlastnú identitu. Odpoveďou Izraela má byť vernosť JHVH ako Bohu Izraela, plnenie jeho prikázaní a vedomie, že Božie vyvolenie Izraela je vyvolením k zodpovednosti a k záväzku.³³

Na základe uvedených skutočností a najnovších biblických výskumov možno povedať, že zmluva bola princípom jednoty Izraela ako ľudu vzhľadom na to, že

²⁹ Por. ZSZ, str. 56 - 57.

³⁰ Por. *Logos Library System - Anchor Bible Dictionary*, Logos Research System, Inc., 1997, heslo „covenant“; AA. VV., *Nový biblický slovník*, str. 943.

³¹ Por. SBT, str. 1572.

³² Základ komplexného pohľadu na teológiu zmluvy, ktorá zahŕňa oba uvedené aspekty, bol položený abrahámovskou zmluvou prísľubenia a zmluvou oddanosti na Sinaji. Por. ZSZ, str. 56.

³³ Por. NJBC 77:80, str. 1298; SBT, str. 1574.

Izrael v období sudcov a začiatkov monarchie zastrešoval množstvo skupín rôzneho pôvodu, ktoré nie všetky zdieľali skúsenosť exodu a prísľubu zeme. Tieto skupiny však boli pripojené k pôvodnej skupine Izraela na základe akceptácie zmluvy medzi JHVH a Izraelom. Takto sa tradície spásnych činov JHVH stali tradíciami celej skupiny a záväzky zmluvy – osobitne záväzok jediného kultu JHVH – sa stali normatívnymi. Izrael bol tak primárne tvorený nie na základe etnickej, ale náboženskej jednoty.³⁴

Význam, vplyv a využitie teológie zmluvy v dejinách spásy malo svoju gradáciu. Veľmi akcentovaným obdobím bolo obdobie formulovania dominantných črt nielen tejto teológie, ale i životne dôležitého vzťahu Izraelitov k svojmu Bohu (zmluva prísľúbenia u Abraháma a sinajská zmluva). Tým bol položený základ, od ktorého sa mohol ďalej rozvíjať náboženský a spoločenský život putujúceho Izraela.³⁵

Nemenej dôležitým obdobím bolo hľadanie a adaptácia tohto zmluvného vzťahu na vynárajúce sa problémy v Kanaáne. Obdobie, v ktorom dvanásť kmeňov, pravdepodobne tvoriacich segmentovanú spoločnosť,³⁶ ktoré spájala viera v JHVH, hľadalo svoje miesto v zasnúbenej zemi a spôsob ako prežiť pri stretnutí sa s vyššími formami spoločenského zriadenia, si vyžiadalo reakciu vo forme dávidovskej zmluvy. Táto zmluva transformuje zmluvný vzťah do reality tvoriaceho sa izraelského kráľovstva žijúceho usadeným spôsobom života v neustálej konfrontácii svojich hodnôt s okolitými národmi a kultúrami.

³⁴ Por. *NJBC* 77:82, str. 1298.

³⁵ Por. *SBT*, str. 1573 -1574.

³⁶ Por. MIROSLAV VARŠO, *Počúvaj, Izrael...*, Zrno 1998, str. 123 - 128.

Tragédia nevery, porušovania zmluvných záväzkov, ale zároveň i nádej Božej vernosti a milosrdenstva mali odraz v ďalšom rozvoji zmluvnej teológie v prorockých spisoch. Hoci zmluvný vzťah Izraela v určitom zmysle oživoval prorockú rolu, samotní proroci prinášajú na základe aktuálnych historicko-spoločenských udalostí a vo svetle reлектúry dovtedajších zmluvných textov nové aspekty do zmluvného vzťahu medzi Bohom a jeho ľuďom, a tým i do samotnej teológie zmluvy.³⁷ Zároveň vyjadrujú návrat k základnému obsahu teológie zmluvy, do ktorého patrí suverenita JHVH, jeho spásna činnosť, jedinečná pozícia Izraela ako Božieho ľudu a jeho jedinečný záväzok voči JHVH.³⁸

Nebezpečenstvo straty identity počas exodu, zrušenie sa tradičných prvkov, o ktoré sa opierať Izrael v náboženskej (s tým však i previazanej politickej a spoločenskej) sfére, a skúsenosť i vplyv kultúry, do ktorej boli Izraeliti v babylonskom zajatí vsadení – to všetko sa podieľalo na ďalšom vývine teológie zmluvy. Súbežne s krízou viery, ktorá sprevádzala uvedené udalosti, sa začína i proces dôkladnej reлектúry Biblie, snaha o nové pochopenie obsahu zmluvných záväzkov a na základe tohto i snaha o transpozíciu obsahu zmluvy do aktuálnej situácie Izraela s cieľom reálne zhodnotiť dôvody súčasného stavu, ale – a to predovšetkým – ukázať cestu, ktorú Boh ponúka pri riešení vtedajšej situácie. Takto sa rodí deuteronomistická zmluva obrátenia a v kňazskom prostredí analogickým spôsobom vznikajú zmluvy nádeje.³⁹

³⁷ Por. ZSZ, str. 86 - 108.

³⁸ Por. NJBC 77:83, str. 1298.

³⁹ Por. ZSZ, str. 109 - 151. „Celá história spásnych skutkov JHVH je v P prameni reprezentovaná ako séria zmlúv, ktoré siahajú až k Noemovi.“, NJBC 77:85, str. 1298.

Po návrate z babylonského zajatia nastáva čiastočný možno prekvapivý, ale len čiastočný útlm v kladení dôrazu na teológiu zmluvy. Imperatívom pre vieru ľudu a život podľa viery sa popri zmluve stáva všeobecný stvoriteľský plán Boha a vzorom je *bázeň voči Bohu, ktorá je počiatkom múdrosti* (Prís 9, 10; Sir 1, 16).⁴⁰ Motív zmluvného zväzku sa dostáva v tomto období do úzadia.⁴¹ I keď pri pohľade na to, aká dôležitosť bola prikladaná zmluve a jej záväzkom v predchádzajúcich obdobiach, sa nám môže javiť tento útlm nepochopiteľným, pri snahe o celkový pohľad na dejiny spásy a na prípravu na príchod Vykupiteľa vidíme, že z hľadiska univerzality Kristovho vykupiteľského diela a ponuky spásy pre všetkých ľudí všetkých čias⁴² patrilo akcentovanie diela stvorenia a pozitívny pohľad na takto stvorený svet k bezprostrednej príprave na príchod Ježiša Krista.

Toto všetko sa osvetlilo s príchodom Ježiša Krista, keď jednotlivé zmluvy našli svoje naplnenie v ustanovení Novej zmluvy, ktorej všeobecnosť⁴³ však naväzuje i na všeobecný stvoriteľský plán. Novozákonné texty sú svedectvom tejto syntézy a vzájomného dopĺňania sa, pričom celková mozaika dejín spásy (a tým i teológie zmluvy) sa s poslednými vetami knihy *Zjavenia apoštola Jána* dotvára a pod vplyvom Ducha Svätého osvetľuje.

⁴⁰ Por. *Úvody k múdroslovným knihám Starého zákona* in *Sväté Písmo Starého i Nového zákona*, Spolok svätého Vojtecha, Trnava 1996, str. 916 - 918.

⁴¹ Por. ZSZ, str. 152 - 162.

⁴² *Už niet Žida ani Gréka, niet otroka ani slobodného, niet muža a ženy, lebo vy všetci ste jeden v Kristovi Ježišovi* (Gal 3, 28).

⁴³ *On ... vo svojom tele zbúral medzi nimi múr rozdelenia* (Ef 2, 14).

3. Zmluvy Starého zákona

Ako už bolo v úvode tejto práce spomenuté, nakoľko na fakulte v rámci seminára z biblických vied boli rozpracované exegézy jednotlivých zmlúv,⁴⁴ pokúsim sa v tejto kapitole skôr podať komplexný pohľad na každú z týchto zmlúv, aby tak jasnejšie vystúpili dôvody pre tvrdenia, na základe ktorých bol načrtnutý celkový pohľad na teológiu zmluvy v predchádzajúcej časti.

Jednotlivé zmluvné zväzky sú uvádzané v tom poradí, v akom vznikali, resp. v akom prostredníctvom inšpirovaných autorov a redaktorov boli vnášané do starozákonných textov.

3.1. Zmluva s Abrahámom – zmluva prisľúbení

Zmluva medzi JHVH a Izraelom dominuje posledným štyrom knihám Pentateuchu, v ktorých možno nájsť veľmi rôznorodé vyjadrenia zmluvných tradícií.⁴⁵ V knihe Genezis však nachádzame jeden zo základných zmluvných zväzkov – zmluvu s Abrahámom. Pôvodné – dosť nezreteľne indikované – vyjadrenie tejto zmluvy pochádza od jahvistického autora (kap. 15 a 18), ktorého príbehy majú rozprávací ráz. Neskôr – v rámci kňazskej redakcie – tvorí kňazský autor ďalší príbeh, ktorý svojím systematickým radom rečí pretvára rozprávanie na komplexnú teologickú jednotku, pričom využíva obidve kapitoly

⁴⁴ Tieto exegézy sú prístupné verejnosti na www stránkach RKCMBF UK na adrese <http://www.frcth.uniba.sk/themes/bible/ot/ostatne/prace.htm>

⁴⁵ Por. *NBJC* 77:78, str. 1297.

15 i 18.⁴⁶ V tejto kapitole sa chcem osobitne venovať pôvodnému vyjadreniu zmluvy s Abrahámom.

Pre pochopenie významu a zmyslu zmluvy s Abrahámom je vhodné vnímať celý Abrahámov príbeh v kontexte tohto zmluvného zväzku. Zmluva, ktorej iniciátorom je Boh a ktorú On sám uzatvára s Abrahámom v 15. kapitole, je anticipovaná už v 12. kapitole pri výzve opustiť krajinu Ur. Rozkaz odísť obsahuje pozvanie a výzvu, ukazuje, že sa má začať niečo nové a že Boh si oddeľuje Abraháma. Už v tejto výzve sú obsiahnuté prísľuby: Abrahám je pozvaný, aby šiel do krajiny, ktorú mu ukáže Boh; v tejto krajine sa z neho stane veľký národ a jeho prostredníctvom budú požehnané všetky pokolenia.⁴⁷

Stojí za povšimnutie, že výzva na opustenie krajiny a Božia iniciatíva v živote Abraháma spolu s prísľubmi tvorí akoby odpoveď na tragédie ľudskej rodiny opísané v predchádzajúcich kapitolách. Ohnisko sa mení z univerzálneho pohľadu na ľudstvo a zem na osobitné miesto na zemi a na konkrétnu časť ľudskej rodiny.⁴⁸

Z hľadiska literárnych druhov zmluva s Abrahámom nemá formu vazalskej zmluvy, skôr sa podobá forme prorockého výroku uistenia. Je formulovaná ako rozprávanie, ktoré kladie osobitný dôraz na prísľub, pretože i keď sa očakávanie zo splnenia zvyšuje, ustavične je v popredí skutočnosť nesplnenia. Takto sa má – i v rámci príbehov, ktoré tvoria kontext vlastnej 15. a 18. kapitoly – opäť skúšať začiatočná odpoveď dôvery zo strany Abraháma.⁴⁹

⁴⁶ Por. ZSZ, str. 142; NJBC 77:78, str. 1297.

⁴⁷ Por. ZSZ, str. 7; NJBC 2:20, str. 20.

⁴⁸ Por. ZSZ, str. 7 - 8.

⁴⁹ Por. ZSZ, str. 8 - 9.

3.1.1. Gn 15 – uzavretie zmluvy

Uzavretie zmluvy nastáva po ďalšom prísľube a rozkaze, ktorý vyžaduje odpoveď dôvery zo strany Abraháma (ktorého meno vtedy ešte bolo Abram). Starosť o kmeň vedie Abraháma k žiadosti o objasnenie prísľubu potomstva, pričom dôraz je kladený na Abrahámovho dediča, ktorý by sa mal stať dedičom prísľubov. Následná meditácia o oblohe a o hviezdach ako o znameniach istoty Božích prísľubov vedie Abraháma k dôvere v JHVH, čo sa mu počítalo za spravodlivosť. Tu teda nastáva základný posun v Abrahámových úvahách, ktorý je charakterizovaný dôverou Božiemu slovu a Božiemu plánu. JHVH pokračuje v uistení správou o tom, čo už pre Abraháma do tej chvíle urobil (v.7) a navyše obnovuje námet krajiny, ktorý je taktiež kľúčovým prvkom prísľúbenia, na ktorý sa budú odvolávať následné príbehy o Izákovi a Jakubovi.⁵⁰

Ako odpoveď na Abrahámovo znepokojenie, ako sa dozvedieť, že skutočne bude vlastniť zem skrze svojich potomkov, JHVH privádza Abraháma do zmluvného vzťahu so sebou.⁵¹ Zmluva s Abrahámom je teda vyjadrením a záväzným potvrdením prísľubov JHVH. Príprava zvierat sa konala na obeť pri uzatváraní zmluvy, no v Mezopotámii sa to konalo aj pre veštby. V prípade zmluvy s Abrahámom sa jedná o zmes formy veštby a zmluvného vzťahu, pretože i keď išlo o uzavretie zmluvy, obsahom je sľub toho, čo sa má stať.⁵²

⁵⁰ „Ja som Pán, ktorý som Ťa vyviedol z Uru Chaldejského, aby som ti dal do vlastníctva túto krajinu.“ Slovo vyviesť sa stáva znamením spásnych činov JHVH a biblickej teológie oslobodenia. Obraz vyvedenia značí i bod kontaktu medzi dvoma zmluvami. Por. ZSZ, str. 10; NJBC 2:24, str. 21.

⁵¹ Niektorí z biblistov poukazujú, že zmluva s Abrahámom je viac prísahou než zmluvou. Por. NJBC 2:24, str. 21.

⁵² Por. ZSZ, str. 11. Rituálne rozpojenie zvierat na polovice a prechádzanie pomedzi ne je dosvedčené i v Jer 34, 18. Účastníci takto vzývali na seba podobnú smrť v prípade porušenia zmluvy. NJBC 2:24, str. 21.

Niektoré konkrétne prvky prítomné v správe o uzavretí zmluvy dokresľujú význam a hodnotu uzatváraného zmluvného zväzku. Abraháma – keď sa najprv nič nedeje – sa zmocnil prenikavý strach a hrôza, pričom je použitý výraz *tardema*. Pri tomto výraze sa Hebrejovi vynára obraz stvorenia – strach a hrôza, ktorá sa zmocnila Adama po tom, čo podľa jahvistickej správy bola Eva utvorená z jeho boku. Použitie tohoto výrazu poukazuje na mimoriadnosť udalosti uzatvárania zmluvy, pri ktorej sa Abrahám stáva novým stvorením. Obraz dymiacej nádoby a horiacej pochodne, ktoré prechádzali medzi jednotlivými kusmi zvierat pravdepodobne formou rituálnej prísahy vyjadruje záväzok zachovať svoj sľub, ku ktorému sa jednotlivé zmluvné strany zaviazali.⁵³

Zmluva s Abrahámom je teda v zásade zmluvou prisľúbenia, ktoré inicioval Boh a potvrdil rituálnou prísahou. Z Abrahámovej strany je vyžadovaná dôvera a oddanosť Pánovi, ktorý spojil svoje slovo s Abrahámovou budúcnosťou.⁵⁴

Text zmluvy s Abrahámom je podľa tvrdenia dokumentárnej teórie vytvorený z elohistických a jahvistických tradícií. Elohistická tradícia sa venuje predovšetkým vzťahu prisľubu potomstva, pričom Boží prisľub je potvrdený meditáciou o oblohe a hviezdach, t.j. Božej všemohúcnosti. Naproti tomu jahvistická tradícia sa venuje sprostredkovaniu prisľúbenia krajiny a Abrahám, ktorý je v zajatí obáv z nesplnenia, je zapojený do záväznej zmluvy s Pánom, aby dostal ubezpečenie tak o zemi, ako aj o potomstve.⁵⁵

⁵³ Por. ZSZ, str. 11 - 12. Obraz dymiacej nádoby a horiacej pochodne reprezentuje Boha, ktorý v neobvyklom znížení sa akceptuje konzekvencie uzatvárajúcej zmluvy. Por. NJBC 2:24, str. 21.

⁵⁴ Por. ZSZ, str. 12.

⁵⁵ Por. ZSZ, str. 12. Neskoršia kňazská redakcia zmluvy s Abrahámom akcentuje motív zmluvy a rozvádza pojem *berít*. Por. NJBC 2:26, str. 22.

Na základe celkového pohľadu na vývoj teológie zmluvy možno povedať, že jahvistická tradícia odráža pôvodnejší pohľad na problematiku Božieho prísľubu, zatiaľ čo tradícia elohistická smeruje k otvorenosti múdroslovej literatúry pre Božiu všemohúcnosť a prejavenie sa v diele stvorenstva.

3.1.2. Boží prísľub v dejinách patriarchov

Ďalšie kapitoly knihy Genezis, ktoré opisujú Abrahámov príbeh a následne i príbehy Izáka a Jakuba, sú svedectvom neustáleho potvrdzovania a pripomínania prísľubu, ktorý potvrdil JHVH Abrahámovi prostredníctvom zmluvy. Zároveň je v týchto rozprávaniach načrtnutá dynamika zmluvy, ktorú Boh uzavrel s Abrahámom: aby JHVH dané prísľúbenie vykonal, musí mať Abrahám i jeho potomstvo neochvejnú dôveru v Pána.⁵⁶

Táto skutočnosť je veľmi dobre vyjadrená v rozprávaní o Abrahámovi a Izákovi, v ktorom je Abrahám vyzvaný obetovať Izáka (*Gn 22*). Tento príbeh je príležitosťou na potvrdenie zmluvy, je skúškou pre Abraháma a zároveň potvrdením predchádzajúcich prísľubov (znovu sa opakujú všetky tri prísľuby z predchádzajúcich rozprávání). I keď váha prísľúbenia je stále vo forme daru, Abrahám a jeho potomstvo musí mať neochvejnú dôveru v Pána, ako vyjadruje i posledná veta: „*preto, lebo si poslúchol môj príkaz*“ (*Gn 22, 18*).⁵⁷

Rozprávanie o Abrahámovi a Izákovi vyjadruje dynamizmus vzťahu, ku ktorému bol Abrahám v zmluve s JHVH povolaný. Táto skúška vernosti vedie Abraháma

⁵⁶ Por. ZSZ, str. 13.

⁵⁷ Por. ZSZ, str. 13; NJBC 2:35, str. 25.

k plnšej viere a dôvere v naplnenie Božích prisľúbení a zároveň Abraháma oslobodzuje od akejkol'vek pripútanosti (na začiatku – Gn 12 – to bolo od pripútanosti ku krajine, teraz i od pripútanosti k synovi, v ktorom Abrahám videl začiatok realizácie prisľúbení zmluvy), cieľom čoho je jeho slobodný vzťah s JHVH v kontexte realizácie prisľubov, realizáciou ktorých je Abrahám naplno povolaný do účasti v pláne, ktorý má Boh s ľudstvom.⁵⁸

Sledujúc túto víziu môžeme vnímať i príbehy Izáka a Jakuba, ktoré taktiež vyjadrujú dynamiku vernosti a dôvery Abrahámovho potomstva v prisľub, ktorý dal JHVH Abrahámovi. JHVH v týchto príbehoch svojimi zásahmi dokazuje svoju vernosť zmluve s Abrahámom a zároveň zmierňuje a rúca pochybnosti patriarchov, pričom ich neváha zaangažovať do zmluvného zväzku uzatvoreného s Abrahámom a rozšíriť na nich dar, ktorý bol v zmluve daný Abrahámovi.⁵⁹ „JHVH neuzatvára nijakú novú zmluvu s Izákom a Jakubom, ale prisľuby a ubezpečenia, ktoré sa viažu na Abraháma, sú rozšírené na jeho potomkov.“⁶⁰

3.1.3. Jedinečnosť abrahámovskej zmluvy

Fundamentom zmluvy s Abrahámom je Boží *prisľub*, ktorý určuje i celkový význam a výnimočnosť tejto zmluvy. Boží prisľub je obsahom zmluvy, ale i výzvou, je čistým darom, ktorý akcentuje Božiu iniciatívu v danom historickom

⁵⁸ Por. ZSZ, str. 13 - 17.

⁵⁹ Por. ZSZ, str. 17 - 19. Izák a Jakub, ako i nasledujúce generácie, sú pozvané k vnímaniu Božích prisľubov a samotného JHVH ako toho, *ktorý sa postará*. On sám *vykupuje* prvorodeného (~ Izrael), ktorý je objektom prisľubov. Por. NJBC 2:35, str. 26.

⁶⁰ ZSZ, str. 18 - 19; por. NJBC 2:35, str. 26; viď sapienciálna reлектúra deuteronomickej tradície v Sir 44.

okamihu dejín spásy. I keď je dôraz daný na iniciatívu JHVH a zmluva je vyjadrením bezpodmienečného Božieho daru, predsa od druhej zmluvnej strany sa vyžaduje prijatie a nutnosť vernosti a dôvery v Božie prisľúbenia, a taktiež mimoriadna viera, ktorá vedie k slobode pre JHVH.⁶¹

Nedostatočné vyjadrenie záväzku druhej zmluvnej strany je kompenzované neustálou zainteresovanosťou Abraháma⁶² (ale i Izáka a Jakuba), dynamikou a otvorenosťou realizácie prisľubov nielen pre patriarchov, ale i pre celý Izrael.

Príbehy Izáka a Jakuba akoby boli pokračovaním zmluvy s Abrahámom a rozvinutím Božích prisľubov, ku ktorým sa JHVH zaväzuje pri uzatváraní tejto zmluvy. Rozprávania patriarchov tak zahŕňajú nielen črty svedčiace o ich autentickosti a originalite, ale i prvky retrospektívnej projekcie,⁶³ na základe ktorých redaktori dotvárajú teologickú konzekvenciu zmluvných zväzkov medzi JHVH a Izraelom.

V rámci celkového pohľadu na dejiny spásy zmluva s Abrahámom a konkrétna iniciatíva JHVH tvorí akoby odpoveď Boha na tragédie ľudstva, ktoré sú zaznamenané v prvých kapitolách knihy Genezis a ktoré sú spôsobené hriechom človeka a odmietnutím Božieho plánu a zámeru realizácie veľkej ľudskej rodiny. Zmluva s Abrahámom, obsahujúca Božie prisľúbenia a vyžadujúca dôveru nielen Abraháma, ale i nasledovných generácií Izraela, sa tak stáva počiatočným štádiom realizácie Božieho plánu spásy v kontexte

⁶¹ Por. ZSZ, str. 22 - 24.

⁶² Por. ZSZ, str. 23.

⁶³ Por. ZSZ, str. 19 - 22; *NJBC 77:78*, str. 1297.

ľudských dejín, ktorého završenie pri druhom príchode Ježiša Krista je signalizované poslednými kapitolami knihy Zjavenia (Zjv 21; 22).⁶⁴

3.2. Sinajská zmluva – záväzok Izraela

Ďalšia realizácia Božieho plánu spásy nadobúda konkrétne rozmery v ustanovení sinajskej zmluvy, ktorú JHVH uzatvára s Izraelom v kontexte exodu. Exodus tvorí základnú skúsenosť Izraela, je akoby krédom a paradigmou spásy, na ktorú sa Izrael odvoláva a ktorej sa dovoľáva počas nasledovných storočí až po dnes.⁶⁵ Súčasne sinajská zmluva nadväzuje, čiastočne naplňa a rozširuje kontext zmluvy s Abrahámom, keď ukazuje naplnenie niektorých prísľubov zo strany JHVH a zároveň stavia povinnosti druhej zmluvnej strany na kvalitatívne vyššiu úroveň.⁶⁶

3.2.1. Zmluva na Sinaji v kontexte exodu

Udalosť exodu je predstavená v troch fázach: vyvedenie z Egypta, prechod – putovanie na púšti a vovedenie do zaslúbenej zeme.⁶⁷ Vo všetkých troch fázach je dôležitá úloha Boha, ktorý vystupuje ako subjekt oslobodenia a iniciátor celého behu udalostí. Aby JHVH takto mohol konať a aby bolo jasné, že sa jedná o pokračovanie toho, čo Boh začal povolaním Abraháma, sinajská zmluva

⁶⁴ Por. ZSZ, str. 22 - 24; Poznámky zo seminára zo Starého zákona pod vedením ThLic. Ing. Antona Solčianskeho v šk. r. 1998/1999.

⁶⁵ Por. ZSZ, str. 26; MIROSLAV VARŠO, *Počúvaj, Izrael...*, str. 93 - 94, 97 - 99; *NJBC* 75:48, str. 1227 a 77:78, str. 1297.

⁶⁶ Por. ZSZ, str. 29.

⁶⁷ Por. ZSZ, str. 27; *NJBC* 75:42 - 63, str. 1226 - 1229.

nielen nadväzuje, ale je i vsadená do širšieho kontextu abrahámovskej zmluvy. Toto je dosiahnuté nielen identifikáciou subjektu oslobodenia (Boh Abraháma, Izáka, Jakuba), ale i notifikáciou o realizácii jednotlivých prisľúbení daných Abrahámovi (rozmnoženie potomstva, putovanie do sľúbenej krajiny). Zároveň Boh – verný svojim prisľúbeniam daným patriarchom – zasahuje v prospech ich utláčaného potomstva v Egypte.⁶⁸

Dôležité je tiež si uvedomiť realitu udalostí na púšti, ktoré v kontexte exodu dotvárajú obsah a význam sinajskej zmluvy, pričom prispievajú k chápaniu posunu v tomto zmluvnom záväzku v porovnaní s abrahámovskou zmluvou: počas putovania na púšti prebieha identifikácia putujúceho ľudu ako národa, ktorý je skôr založený na základe zmluvy s JHVH a na náboženských princípoch, než na etnickej príslušnosti;⁶⁹ putovanie púšťou je i očisťujúcim štádiom prechodu, v ktorom sa Izrael učí byť verný záväzkom zmluvy danej na Sinaji; zároveň je to i obdobie, v ktorom je Izrael vyzvaný k totálnej dôvere v Božiu prozreteľnosť, na základe ktorej môže neskôr pokračovať v dotváraní národa na náboženských princípoch.⁷⁰

Existuje ešte jedna skutočnosť, ktorá sa prejavuje v rozprávaní exodu a prispieva k dotváraniu celkového obrazu sinajskej zmluvy: odpor voči Bohu a reptanie. Odpor, ktorý prejavuje Mojžiš, keď ho Boh povoláva k vodcovstvu, je v službe akcentovania pevného zakorenenia Mojžiša v Bohu a prezentácie Boha ako iniciátora a subjektu exodu. Odpor faraóna, na pozadí ktorého sa prejavuje ustavičná a rozhodná vôľa Boha zmeniť tragédiu potomstva

⁶⁸ Por. ZSZ, str. 26 – 29; *NJBC* 75:44, str. 1226.

⁶⁹ Por. MIROSLAV VARŠO, *Počúvaj, Izrael...*, str. 88 – 89; *NJBC* 3:32 str. 51 - 52.

⁷⁰ Por. ZSZ, str. 31 - 32.

patriarchov v Egypte na moment vyslobodenia. A do tretice odpor ľudu, ktorý vyjadruje potrebu ustavičného obrátenia a formovania Izraela na pozadí milosrdenstva Boha.⁷¹

Ak akceptujeme uvedené skutočnosti i náväznosť a späťosť zmluvy s Abrahámom s udalosťami exodu, prichádzame k nasledovnému ucelenému príbehu Pentateuchu:⁷²

POVOLANIE — ZMLUVA S ABRAHÁMOM — EXODUS — SINAJSKÁ ZMLUVA — VLASTNENIE ZEME

Z uvedenej schémy a na základe vyššie uvedených skutočností vyplýva previazanosť udalostí dotýkajúcich sa abrahámovskej a sinajskej zmluvy. Realita každej z nich je však tak výrazná, že ich nemôžeme zlúčiť do jednej zmluvy, pretože ich podmienky, obsah i dôsledky tvoria samostatné časti nielen teológie zmluvy, ale i celkového obrazu dejín spásy.

3.2.2. Sinajská zmluva – ústava Izraela

Sinajskej zmluve patrí plným právom titul ústava Izraela nielen preto, že táto zmluva spolu s abrahámovskou zmluvou tvorí fundament zmlúv Starého zákona, ale tiež preto, že zmluva na Sinaji stojí pri základoch konštituovania Izraela ako národa – Božieho národa, ktorý je v zmluvnom vzťahu s JHVH – a že Sinaj tvorí horizont, na pozadí ktorého sa vyslovuje väčšina teologických výpovedí a uskutočňuje sa celý beh udalostí dejín spásy.⁷³

⁷¹ Por. ZSZ, str. 36; NJBC 77:81, str. 1298.

⁷² Por. ZSZ, str. 30.

⁷³ Por. ZSZ, str. 41; NJBC 77:82, str. 1298.

Sinajská zmluva vzniká na pozadí udalostí exodu a vzťahu, ktorý sa rodí medzi JHVH – Osloboditeľom a Mojžišovou skupinou, ktorá dramaticky prežíva udalosti východu z Egypta.⁷⁴

Základnou črtou tejto zmluvy je charakter záväzku.⁷⁵ Dôraz sa kladie na podriadenie sa Božej vôli a na morálny aspekt vzťahu Izraela k Bohu na základe tvoriacej sa zmluvy. Keďže sa v udalosti exodu jedná o konštituovanie Izraela ako ľudu, ktorý je vytváraný na základe zmluvy s JHVH (na náboženskom základe), vernosť zmluve a z toho vyplývajúci záväzok je základom, na základe ktorého môže jednotlivec mať účasť na tomto zmluvnom vzťahu, a tak byť i členom Izraela.⁷⁶

Na rozdiel od zmluvy s Abrahámom, v ktorej bol dôraz na Božie prisľúbenia a odpoveď patriarchov bola realizovaná v pozvaní neustále dôverovať v naplnenie týchto prisľúbení, na Sinaji Boh vytvára pevný rámec záväzku, na základe ktorého je ľudu ponúknutá príslušnosť k Izraelu a účasť na obsiahnutí prisľúbení.⁷⁷

⁷⁴ Por. MIROSLAV VARŠO, *Počúvaj, Izrael...*, str. 87 - 88.

⁷⁵ Por. ZSZ, str. 33.

⁷⁶ Dejiny exodu ... nadobúdajú charakter normy. ... túto udalosť chápali ako základný prvok svojej existencie. MIROSLAV VARŠO, *Počúvaj, Izrael...*, str. 97; *NJBC* 77:82, str. 1298.

⁷⁷ Por. MIROSLAV VARŠO, *Počúvaj, Izrael...*, str. 97 – 98. Už pri východe z Egypta sa nadväzuje na predchádzajúce udalosti konštatovaním naplnenia prísľubu rozmnoženia potomstva. Celý príbeh exodu potom smeruje k realizácii prísľubu vlastníctva krajiny a v hlbšom pohľade na obsah sinajskej zmluvy i v budovaní Izraela ako požehnaná pre všetky národy. Por. ZSZ, str. 29.

3.2.3. Vazalská dohoda alebo niečo viac?

Ak hovoríme o sinajskej zmluve ako o ústave a pozorujeme jej dôležitosť pre celé nasledujúce dejiny Izraela, je treba, aby sme poukázali i po formálnej stránke na jej jedinečnosť⁷⁸ a na dôvody, ktoré ju odlišujú od bežných vazalských dohôd tej doby.⁷⁹

Takmer s určitosťou môžeme tvrdiť, že vodcovia Izraela⁸⁰ z čias exodu poznali formy vazalských a paritných dohôd, ktoré boli bežné pri zabezpečovaní spoluzitia medzi Egyptom a vazalskými štátmi na východe.⁸¹

O podobnosti medzi formulou vazalskej dohody a sinajskou zmluvou svedčí vzťah sluha – Pán (dôraz na záväzok, pričom Izrael vystupuje ako Boží služobník), čiastočne historický predhovor (predloženie dôvodu pre právo vyžadovať oddanosť zmluve) i spísanie zmluvy a obradov v kombinácii so zbierkou zákonov.⁸²

Vo formulácii sinajskej zmluvy oproti formule vazalskej dohode nachádzame však viac rozdielností než podobností, prípadne existujúce podobnosti je možné vysvetliť inými príčinami. Historický predhovor ani tak neakcentuje dôvody pre právo vyžadovať ustanovenia zmluvy, ale skôr identifikuje Boha a zabezpečuje prepojenie s príbehom Abraháma a ostatných patriarchov.

⁷⁸ Por. ZSZ, str. 45.

⁷⁹ Por. SBT, str. 1573.

⁸⁰ Zámerne uvádzam plurál, pretože v sinajskej zmluve je zaujímavou črtou i to, že popri Mojžišovi ako charizmatickom vodcovi sa na vykonávaní autority podieľal i Áron a neskôr i ďalší prizvaní. Por. ZSZ, str. 35 - 36.

⁸¹ Por. ZSZ, str. 44 – 45; NJBC 75:48, str. 1226 -1227.

⁸² Por. ZSZ, str. 46.

V sinajskej zmluve chýbajú klatby, ktoré by vyjadrovali represie pre prípad porušenia tejto zmluvy. Taktiež rituály (rituál obety – E prameň a rituál krvi – J prameň) zdôrazňujú jednotu a spoločenstvo miesto toho, aby boli príkladom klatieb.⁸³

Na základe uvedených skutočností môžeme definovať základné charakteristiky formuly sinajskej zmluvy: Mojžiš vystupuje ako sprostredkovateľ (E) a prostredník (J); základom zväzku je teofánia zdôrazňujúca hlbokú úctu, moc, slávu a angažovanosť Boha (E, J), prejavenie jeho spásonosnej vôle, ktorá implikuje záväzok s hlbokým personálnym aspektom na strane ľudu; v zmluve je zdôrazňované rodinné puto (E) a prísľub zeme (J). Teofánia, zmluvný zväzok a rodinné puto sú nielen najdôležitejšími črtami sinajskej zmluvy, ale zároveň i skutočnosťami, ktoré túto zmluvu odlišujú od formúl vazalských dohôd, či už chetitských alebo asýrskych.⁸⁴

3.2.4. Význam sinajskej zmluvy

Sinajská zmluva predstavuje základ pre napĺňanie prísľubov daných Abrahámovi v konštituuujúcom sa Izraeli. Je normatívom identity Izraela, predovšetkým vo vedomí záväzku, dodržiavaním ktorého je Božím ľuďom a zažíva tak realizáciu jeho prísľúbení.⁸⁵

⁸³ Por. ZSZ, str. 47 - 49.

⁸⁴ Por. ZSZ, str. 47 - 52; MIROSLAV VARŠO, *Počúvaj, Izrael...*, str. 97; NJBC 75:48, str. 1226 - 1227.

⁸⁵ Por. SBT, str. 1575.

Exkluzívnym je spojenie potvrdenia zmluvy so zbierkou zákonov (osobitne v dekalógu) do jedného celku, čím je v zmluvnom vzťahu vyjadrená vôľa Pána.⁸⁶ Dekalóg vystupuje tiež ako jedinečné splnutie imperatívnej formy príkazov chetitskej dohody a zákonov sociálneho blahobytu veľkých zákonníkov. Uvedením etických požiadaviek v kontexte zmluvy je Boh predstavený ako ten, ktorému záleží na blahobyte jeho ľudu, a samotná zmluva tak poukazuje ešte ďalej – na dejiny spásy a zámeru veľkej Božej rodiny, v službe čoho stojí i táto zmluva.⁸⁷

Vsadením sinajskej zmluvy do príbehu exodu a situovaním jej uzavretia do obdobia sebaobjavovania a konštituovania Izraela vytvára z tohoto národa osobitné Pánovo dedičstvo, ľud povolaný k účasti na živote a požehnaní Boha – toho Boha, ktorý je identifikovaný s Bohom Abraháma, Izáka, Jakuba, a ktorý realizuje daný prísľub požehnanie na účastníkoch (súčasných, či budúcich) zmluvy zo Sinaja. Dôraz je pritom kladený na záväzok ľudu a plnenie vôle Boha, ktorý uzatváraním daného zmluvného zväzku osobne zaväzuje jednotlivých členov.⁸⁸ Týmto spôsobom sa na rozdiel od abrahámovskej zmluvy hlbšie odкрýva Boží zámer vytvoriť na zemi ľudskú rodinu, ktorej členovia sú nielen stvorení na jeho obraz (por. *Gn* 1, 26), ale i povolaní byť účastníkmi nebeského Jeruzalema (por. *Zjv* 21).

⁸⁶ Por. *NJBC* 75:49, str. 1227.

⁸⁷ Por. *ZSZ*, str. 53 - 55.

⁸⁸ Por. *ZSZ*, str. 56; *NJBC* 77:81, str. 1298.

3.3. Obnovenie zmluvy pri Sicheme

Dejinný kontext, do ktorého je vsadená sichemská zmluva, nás uvádza do obdobia obsadzovania a nadobúdania zaslúbenej zeme. Zámerne som použil termín *nadobúdanie* na rozdiel od zaujatia, pretože – i keď sú tieto udalosti v knihe Jozue a v Knihe sudcov dramaticky opísané – priebeh tohoto obsadzovania bol dlhodobejší, často ďaleko pokojnejší, ale i zložitejší a komplexnejší.⁸⁹

Do Kanaánu vstupuje Mojžišova skupina prežívajúca skúsenosť exodu, v rámci ktorého objavuje, že Boh Abraháma, Izáka a Jakuba je JHVH – Boh slobody a že je nielen pozvaná do zmluvného zväzku s ním, ale svoju identitu práve na tomto zväzku zakladá a buduje. V Kanaáne nastáva postupné spájanie a asimilácia so skupinami obyvateľstva, ktoré hľadajú práve ideu Boha slobody na rozdiel od bôžikov mestských štátov slúžiacich k udržaniu hierarchickej štruktúry a moci. Tieto skupiny sa začínajú podieľať na ďalšom formovaní Izraela na základe akceptácie zmluvy s JHVH. Proces formácie Izraela je však postupný a veľmi široký a nesmeruje k vytvoreniu pevne štruktúrovaného ľudu tvoriaceho kráľovstvo, ale – i vzhľadom na ideu slobody – skôr ústi do *segmentovanej spoločnosti*, ktorú tvorí voľné spoločenstvo kmeňov založených na rodinných a patriarchálnych princípoch. I keď jednotlivé kmene tohto spoločenstva spája spoločný zmluvný zväzok s JHVH, spoločné záujmy a problémy v Kanaáne v koexistencii s inými – prevažne vyspelejšími – spoločenstvami, predsa len si zachovávajú pomerne veľkú samostatnosť a voľnosť v riešení svojich vlastných problémov. Ku kooperácii a spoločnému postupu väčšinou dochádza pod vedením charizmatických

⁸⁹ Por. ZSZ, str. 57 - 59; MIROSLAV VARŠO, *Počúvaj, Izrael...*, str. 113 -137.

vodcov, ktorých mandát a úlohy sú interpretované v kontexte Božej starostlivosti o ľud zmluvy.⁹⁰

V období nadobúdania prisľúbenej zeme je Boh prezentovaný ako verný zmluve, ktorú uzavrel so svojím ľudom na Sinaji. Podliehanie modloslužbe a časté prehrešky proti záväzkom zmluvy sú vykresľované v kontraste so silou a mocou Boha, ktorý má úspech aj s takýmto slabým ľudom, v kontexte zámeru dejín spásy je mu verný a neustále mu pomáha.⁹¹

3.3.1. Sichemská zmluva – Joz 24

Sichemská zmluva sleduje sinajskú tradíciu a zdôrazňuje oddanosť ľudu Pánovi ako odpoveď na záchranné činy exodu a pomoc pri prenikaní do kanaánskych krajov. Táto zmluva taktiež sleduje trojitú formu paradigmy oslobodenia (exodus z Egypta, púšť, vstup do Kanaánu), pričom dôraz v zmluve je kladený na záväzok ľudu voči Pánovi. V kontexte deuterokanonickej histórie je sichemská zmluva znakom prechodu z nomádskej existencie na začiatky usadlého života.⁹²

Keďže sa jedná o obnovenie zmluvy,⁹³ ktoré môže byť chápané ako znovuuzákonenie sinajskej zmluvy, nevyskytuje sa skutočný odkaz na sinajskú zmluvu – možno i ako dôsledok toho, že sichemská zmluva je akoby príkladom a prototypom obradu obnovy zmluvy, ktorý sa každoročne konával vo svätyni

⁹⁰ Por. MIROSLAV VARŠO, *Počúvaj, Izrael...*, str. 87 -137; *NJBC* 77:82, str. 1298.

⁹¹ Por. *ZSZ*, str. 59.

⁹² Por. *ZSZ*, str. 59 - 60.

⁹³ Por. *SBT*, str. 1576.

okolo archy, ktorá bola v rámci voľnej federácie kmeňov prenášaná na rôzne miesta.⁹⁴

Z celkového pohľadu na dejiny spásy sichemská zmluva reprezentuje ďalší stupeň spolužitia Izraela s Bohom, počas ktorého dochádza k transformácii nomádskeho spôsobu života na usadlý v zasnúbenej zemi. Na pozadí tejto zmluvy a jej kontextu môžeme vidieť vzdialenú prípravu na teologický i historický prechod k vytvoreniu štátnej formy zriadenia Izraela so svojim kráľom na spôsob okolitých národov. Týmto spôsobom stojí sichemská zmluva v Božom pláne spásy v službe upevňovania hodnôt sinajskej zmluvy a prípravy na ustanovenie dávidovskej zmluvy.

3.4. Dávidovská zmluva: Izrael ako štát

S napĺňaním prísľubov abrahámovskej zmluvy a v rámci uskutočňovania zmluvy zo Sinaja stojí Izrael tvárou v tvár rozvinutým kultúram Kanaánu pred mnohými výzvami: Ako realizovať obsah sinajskej zmluvy v prostredí Kanaánu? Ako obstáť v konkurencii okolitých kultúr a štátov? Ako zabezpečiť kontinuitu života ľudu v spoločenstve s JHVH a čo od Pána očakávať po naplnení väčšiny prísľubov daných Abrahámovi, osobitne ako sa má napĺňať vízia požehnania všetkých národov prostredníctvom jeho potomstva, t. j. – v kontexte sinajskej zmluvy – prostredníctvom celého Izraela? Riešenie uvedených otázok a objavovanie ďalších zámerov Božieho plánu spásy tvorí

⁹⁴ Por. ZSZ, str. 61 - 62.

kontext pre dávidovskú zmluvu, ktorá bola utváraná súbežne so vznikom Izraelského kráľovstva.⁹⁵

3.4.1. Pokusy o vytvorenie izraelského kráľovstva

Prvý pokus, ktorým bol experiment samozvanca Abimeleka (*Sdc* 9), nemal dlhé trvanie, pretože sa nestretol u izraelských kmeňov s porozumením a s podporou. Druhým pokusom bolo vystúpenie charizmatického vodcu Saula, ktorému sa skutočne podarilo zjednotiť kmene Izraela, poraziť nepriateľov šikovne využívajúc ich slabé miesta a – nakoľko bol schopným a múdрым vládcom – nadobudnúť i samostatnosť od okolitých mocností, a tak vytvoriť samostatné izraelské kráľovstvo. I keď vystúpenie Saula bolo potvrdené Bohom prostredníctvom proroka Samuela, v podstate sa jednalo o ľudskú iniciatívu, ktorá ako taká bola odsúdená na zánik a Saulovo kraľovanie sa skončilo neúspechom, lebo Saul a ľud nezaložili kráľovstvo na základe predpokladov zmluvného zväzku s Bohom.⁹⁶

Úspešným sa stáva až Dávidov pokus, ktorý je charakterizovaný vernosťou hodnotám zmluvy a osobnou zainteresovanosťou Dávida pre JHVH ako darcu a garanta týchto hodnôt. K tomu sa pripája Dávidov talent, predpoklady, ktoré získal počas pobytu na Saulovom dvore a medzi Filištíncami, jeho hmotná nezávislosť, um a politická múdrosť, na základe ktorej si získal nielen vážnosť medzi kmeňmi, ale dokázal i vybudovať fungujúce a prosperujúce kráľovstvo.⁹⁷

⁹⁵ Por. MIROSLAV VARŠO, *Počúvaj, Izrael...*, str. 138 -153; ZSZ, str. 63 - 85; *NJBC* 77:82, str. 1298.

⁹⁶ Por. ZSZ, str. 66, 72; MIROSLAV VARŠO, *Počúvaj, Izrael...*, str. 143 -146.

⁹⁷ Príkladom môže byť obsadenie a voľba Jeruzalema ako sídla. Jeruzalem bol na území Kanaánčanov, teda z pohľadu izraelských kmeňov na území nikoho. Táto skutočnosť spolu s rituálom prenesenia archy

Nezanedbateľnou bola i skutočnosť mocenského vákua, pretože veľmoci, ktoré stáročia ovládali územie prechodu medzi Áziou a Egyptom, na čas zanikli.⁹⁸

3.4.2. Dávidovská zmluva ako odpoveď na existenčné výzvy

Zložitosť obdobia experimentovania s vytváraním kráľovstva sa odráža i v hľadaní a vyjadrovaní nového zmluvného zväzku. Nové usporiadanie prinášalo nebezpečenstvo porušenia zmluvy, čo sa odráža nielen v tradícii zaoberajúcej sa vznikom izraelského kráľovstva,⁹⁹ ale i v nasledovných obdobiach, keď prichádza k porušovaniu zmluvných hodnôt predstaviteľmi kráľovskej inštitúcie. V rámci komplexného pohľadu na dejiny spásy však prevláda iná tradícia, ktorá vysvetľuje kontinuitu medzi predchádzajúcimi zmluvnými zväzkami a dávidovskou zmluvou.¹⁰⁰

Prostredníctvom Dávida sa uskutočňuje prísľub Sinaja v novom kultúrno-politickom prostredí prisľúbenej zeme, v ktorom je treba aktualizovať skutočnosti prísľubu a záväzku predchádzajúcich zmlúv. V tomto prostredí sa dávidovská zmluva chápe ako integrácia viery v JHVH a civilizácie Kanaánu, inak povedané – ako aplikovanie jahvistickej viery exodu a púšte na usadlý

zmluvy (symbol prevodu kráľovskej moci zo Saula na Dávida) dávali Dávidovi, ktorý bol akceptovaný predstaviteľmi severných i južných kmeňov, predpoklad na upevnenie svojej moci a vznik dávidovskej kráľovskej dynastie. Por. MIROSLAV VARŠO, *Počúvaj, Izrael...*, str. 148 –149; *NJBC* 9:49.51, str. 156.

⁹⁸ Por. *ZSZ*, str. 73; MIROSLAV VARŠO, *Počúvaj, Izrael...*, str. 146 –152; *NJBC* 75:80 - 83, str. 1231 - 1232.

⁹⁹ Por. MIROSLAV VARŠO, *Počúvaj, Izrael...*, str. 170 - 171; Existuje dokonca prúd, ktorý sa snaží vysvetľovať nové usporiadanie ako porušenie zmluvy. Por. *ZSZ*, str. 65.

¹⁰⁰ Por. *ZSZ*, str. 63 – 79; MIROSLAV VARŠO, *Počúvaj, Izrael...*, str. 152, 164 - 169.

spôsob života so sebe vlastnou organizáciou a štruktúrou. V pokračovaní spasiteľných činov exodu je dávidovská zmluva chápaná ako uplatnenie Pánovej vôle zachrániť Izrael v nových podmienkach usadlého spôsobu života v Kanaáne, pričom osoba Dávida symbolizuje Božiu iniciatívu, ktorá sa na rozdiel od ľudskej iniciatívy reprezentovanej Saulom, skončila úspechom a slávou.¹⁰¹

V uvedenom kontexte nastáva posun i v chápaní JHVH, ktorý už nie je len Bohom slobody a exodu, ale i Pánom krajiny Kanaán a celej zeme. Obraz Boha Spasiteľa sa rozširuje o ideu Boha Stvoriteľa a všemohúceho Pána celého stvorenstva.¹⁰² Takto tvorí dávidovská zmluva významný medzník v kontexte dejín spásy, pretože znateľne rozširuje pojem Boha a otvára nové horizonty pre teológiu zmluvy, a tým i pre jeho zámer spásy a ideu Božej rodiny, ktorá sa stále viac a viac rozširuje a ozrejmuje.

3.4.3. Obsah dávidovskej zmluvy

Celý proces integrácie abrahámovskej a sinajskej zmluvy do prostredia Kanaánu v rozmere uvedenom v predchádzajúcej podkapitole vyvrcholil vo vyjadrení Pánovej vôle o kráľovstve v dávidovskej zmluve. Môžeme vidieť analógiu medzi príbehom exodu a jeho prezentáciou v sinajskej zmluve a medzi vyslobodením spod Filištíncov i konštituovaním izraelského kráľovstva a zmluvou dávidovskou.¹⁰³

¹⁰¹ Por. ZSZ, str. 63 – 66; MIROSLAV VARŠO, *Počúvaj, Izrael...*, str. 152.

¹⁰² Por. ZSZ, str. 64 - 66.

¹⁰³ Por. ZSZ, str. 79.

Relevantné biblické texty (osobitne *2 Sam 6 – 7*) vrcholila v Nátanovom prorocťve (*2 Sam 7*), ktoré jednak teologicky vyjadruje význam prenesenia archy zmluvy do Jeruzalema (Dávid tak zakotvil svoje kráľovstvo do základov spomienok na exodus a zmluvu) i Dávidov plán postaviť dom pre Pána, a zároveň predstavuje kvalitatívne nový stupeň zmluvného zväzku, na základe ktorého je teologicky zdôvodňovaná a sa odvíja dávidovská dynastia v širokom horizonte Božieho zámeru spásy.¹⁰⁴

Ako odpoveď na Dávidovo prenesenie archy do Jeruzalema a plán postaviť chrám Boh odpovedá prísľubom vybudovať Dávidov dom naveky – prorocťvo takto vyjadruje aklamáciu Dávidovho kráľovstva a zároveň integráciu tohoto kráľovstva a chrámu do viery Izraela. Postava Dávida je taktiež konfrontovaná s predstaviteľmi abrahámovskej a sinajskej zmluvy. Dávid je porovnávaný s Mojžišom v tom zmysle, že i on dostáva poverenie viesť a zastupovať Izrael – teraz však v rovine štátneho zriadenia. Podobnosť Dávida s Abrahámom je založená na pokračovaní a obnovení Božích prísľubov domu a pôdy – znovu v intenciách štátu a dávidovskej dynastie. Prísľub daný Dávidovi je pre Izrael bezpodmienečný a trvalý, jeho konkrétna realizácia však vyžaduje záväzok nasledovať Dávidovu cestu, čo pre Dávidových nástupcov znamená mať Dávidovo srdce, kráčať po Pánových cestách a toto tiež realizovať v celom Izraeli.¹⁰⁵

Okrem uvedených skutočností Dávidovská zmluva prináša ešte jeden nový prvok do teológie zmluvy – je ním formulovanie mesiánskej nádeje.

¹⁰⁴ Por. ZSZ, str. 77 - 79; MIROSLAV VARŠO, *Počúvaj, Izrael...*, str. 152.

¹⁰⁵ Por. ZSZ, str. 79 - 83; *NJBC* 9:52, str. 156; *SBT*, str. 1576.

Formulovanie mesiánskej nádeje, ktoré bolo umožnené obsahom dávidovskej zmluvy a postojom pokračovateľov dávidovskej dynastie k tomuto obsahu, je založené na dvoch predpokladoch: na prísľube, ktorý bol daný a na skutočnosti, že keďže sa prísľub nerealizuje v prítomnosti, jeho naplnenie siaha do budúcnosti. Prvok mesiánskej nádeje sa tak v priebehu nasledovných období práve na základe dávidovskej zmluvy mohol dostávať stále viac do popredia, a tým i prispievať k ďalšiemu rozvoju teológie zmluvy v kontexte dejín spásy.¹⁰⁶

3.4.4. Význam dávidovskej zmluvy

V dávidovskej zmluve sa realizuje spojenie dvoch pilierov teológie zmluvy – zmluvy abrahámskej a sinajskej. Na tejto platforme je prezentovaná zmluva, ktorá nadväzuje na prísľúbenia dané Abrahámovi a na záväzky vyžadované prostredníctvom Mojžiša v novej realite kráľovstva a prechodu z nomádskeho spôsobu života na usadlý. Zároveň zmluva s Dávidom posúva prvky prísľubu a záväzku na kvalitatívne novú úroveň, v rámci ktorej sa JHVH predstavuje nielen ako Spasiteľ a Osloboditeľ, ale i ako Pán celého stvorenstva, čo nachádza i odozvu v teológii stvorenia (*Gn 2 – 4*), ktorá bola súbežne vytváraná. Zakomponovanie kráľovstva do viery Izraela a kvalitatívne nové prísľuby a záväzky pre Izrael reprezentované dávidovskou dynastiou dávajú vo vtedajšom historicko-spoločenskom kontexte základ pre formulovanie a neskorší rozvoj mesiánskej nádeje.¹⁰⁷

¹⁰⁶ Por. ZSZ, str. 83; NJBC 9:52, str. 156.

¹⁰⁷ Por. ZSZ, str. 84 - 85; NJBC 9:52, str. 156.

V dávidovskej zmluve sa začína konkrétnejšie črtiť horizont všeobecného Božieho zámeru spásy a zmluvného vzťahu ľudstva s Bohom, pre ktorý je kráľovstvo Izraela nádejou a ďalšou prípravnou fázou.

3.5. Zmluvy u prorokov

Nové okolnosti a problémy i politické, spoločenské a náboženské krízy, ktoré sprevádzali tragédiu odklonu Dávidových nasledovníkov od záväzkov zmluvy, umožňovali vznik klasického prorokovania v Izraeli, ktoré predstavuje jedinečný fenomén celého staroveku. Táto jedinečnosť bola postavená na osobnom vzťahu prorokov k Bohu a na dôraze na Božie slovo, ktorého hlásateľmi sa stávali jednotliví proroci pre celý Izrael. Znakom prorockej viery sa stalo etické a mravné správanie, pričom dôraz bol kladený na vernosť Pánovi a plnenie záväzkov zmluvy v osobnom i spoločensko-politickom živote. Proroci sa takto stávali svedomím Izraela a aktuálnymi *advokátmi* zmluvy uzatvorenej medzi Bohom a izraelským kráľovstvom reprezentovaným kráľovskou dynastiou.¹⁰⁸

Klasické prorokovanie v Izraeli zahŕňalo tri komponenty, ktoré vyjadrovali autoritu prorokov, ich vzťah k zmluvným záväzkom Izraela a z toho prameniacu cestu nádeje a riešenia problémov Izraela: u každého z prorokov sa vyskytoval fenomén povolania a osobného, dôverného vzťahu k Bohu; proroci podávali reálny pohľad na vtedajší stav spoločnosti,¹⁰⁹ poukazovali na príčiny krízy a problémy, prednášali sudy a interpretovali konkrétne udalosti ako tresty

¹⁰⁸ Por. ZSZ, str. 86 - 89; MIROSLAV VARŠO, *Počúvaj, Izrael...*, str. 193 - 200; *NJBC* 11:15, str. 192, 77:83, str. 1298; *SBT*, str. 1576 - 1577.

¹⁰⁹ Por. MIROSLAV VARŠO, *Počúvaj, Izrael...*, str. 194 - 200.

a dôsledky nesprávneho konania Izraela a jeho vodcov; napokon – v kontexte svojej učiteľskej úlohy – prinášali obraz nádeje v službe konverzie a návratu k hodnotám zmluvného zväzku s Bohom.¹¹⁰

Keďže znateľný prínos do rozvoja teológie zmluvy priniesli prorocké spisy Izaiáša, Jeremiáša a Ezechiela, nasledovné podkapitoly budú venované práve im.

3.5.1. Povolanie prorokov

Obrazy dotýkajúce sa Izaiášovho povolania zdôrazňujú Božiu transcendentnosť, svätosť a moc. Je to Boh, ktorý povoláva Izaiáša, vstupuje s ním do osobného vzťahu a očisťuje ho, aby mohol s autoritou Božieho proroka vystupovať v Izraeli. Jeho poslaním je vyniesť záporný súd proti Izraelovi. Práve pre tvrdosť Izraela, ktorá je reprezentovaná zatvrdením srdca, príde najprv zničenie a až na jeho rumovisku vzíde nová nádej, ktorú vyjadruje obraz nových výhonkov vyrastajúcich z pňa.¹¹¹

Povolanie Jeremiáša zdôrazňuje jedinečnosť jeho dôverného vzťahu k Bohu, prioritu Božej činnosti, ktorý Jeremiáša nielen vytvoril, ale i konsekroval na proroka a naznačenie zámernej paralely medzi Mojžišom a Jeremiášom.¹¹²

Osobitým zjavom je povolanie Ezechiela, pri ktorom – na rozdiel od iných prorokov – nie je zdôrazňovaný jasný obraz Boha, ale skôr jeho tajomnosť

¹¹⁰ Por. ZSZ, str. 88 - 89.

¹¹¹ Por. ZSZ, str. 89 – 91; *NJBC* 15:17, str. 234.

¹¹² Por. ZSZ, str. 91 - 92; *NJBC* 18:12 - 13, str. 270.

a transcendentnosť. Prostredníctvom scény, pri ktorej Ezechiel zje podávaný zvitok, je vyjadrené zvnútornenie Božieho slova v tomto prorokovi. Vzhľadom na poukazy na uzatváranie zmluvy (plamene, ktoré prechádzajú zvieratami), narážky na nové stvorenie (obloha a množstvo vôd) a celkovú vesmírnu víziu vo videní sprevádzajúcom povolanie je Ezechiel povolaný rozprávať o novom exode, o novom zákone a kráľovstve, o novom stvorení a večnej zmluve.¹¹³

3.5.2. Súd proti Izraelovi

Hoci u Izaiáša sa mravné zrútenie Izraela definuje výrazmi sociálnej a politickej nespravodlivosti a Izaiáš sa priamo neodvoláva na sinajskú zmluvu, nadchádzajúci súd nad Izraelom, ktorý je vyjadrovaný metaforou o viniči, je možné chápať len vo svetle záväzkov zmluvy a Zákona.¹¹⁴

Jeremiáš pranieruje falošnú a imaginárnu dôveru v chrám a v prísľuby pre Dávidovo potomstvo, označuje ich za podvod a klam a poukazuje na vinu Izraela, ktorú vidí v odpadlícťve a v nevernosti Pánovi. Jeremiáš je hlboko zakorenený v tradícii Jeruzalema (ktorá stavia na abrahámovskej tradícii), čoho dôsledkom je i obraz budúceho dávidovského kráľa. Predsa však priority majú teologické akcenty stavajúce na sinajskej tradícii, takže akcent je na zvnútornení vzťahu k Bohu, na pretvorení postoja Izraela a na vernosti záväzkom zmluvy v srdciach i v činoch. Jeremiášovým ideálom je dôvera v Boha, ktorej vzorom je dôvera putujúceho – i keď slabého – Izraela na púšti. Ako dôsledok nevery uvádza Jeremiáš súd a skazu, ktoré sú reprezentované

¹¹³ Por. ZSZ, str. 92 – 94; *NJBC* 20:16 - 21, str. 310 - 311.

¹¹⁴ Por. ZSZ, str. 94 - 95; *NJBC* 15:4, str. 230.

pestrou paletou obrazov (archa zmluvy nie je a nebude postavená, zrušená zmluva, skazený plátenný opasok, suchota, rozbitý krčah, zlé figy, kalich Božieho hnevu, atď.).¹¹⁵

Ezechielov súd prináša nové prvky do teológie zmluvy. I keď Ezechiel pokračuje v žánri prorockého učenia (súd proti Izraelovi, súd proti národom a budúca obnova), nespolieha sa výlučne na prorockú autoritu, ale sa navyiac usiluje diskutovať so svojimi poslucháčmi. Ide však ešte ďalej: hriechy a priestupky Izraela predstavuje v rozlišovaní medzi zodpovednosťou národa a zodpovednosťou jednotlivca. Ako základný obraz používa chrám a kult a jednotlivé hriechy vníma ako priestupky proti sakrálnym poriadkom. V svojej kňazskej orientácii intenzívne vníma poblúdenia Izraela vo vzťahu k Bohu a jeho zámeru požehnaní a spásy pre Izrael. Podľa Ezechiela je hriech Izraela tak hlboko zakorenený, že je opodstatnený nový exodus a nový skutok vykúpenia. V tomto ponímaní Ezechiel ešte i v skúsenosti púšte, ktorú Jeremiáš a Ozeáš idealizovali ako prvú lásku, poukazuje na prítomnosť hriechu a nevery Izraela.¹¹⁶

3.5.3. Obrazy zmluvy implikujúce novú nádej

Izaiášom ponúkaná nádej je postavená na dvoch tradíciách Jeruzalema – na Sione a na Dávidovi, pričom sa v tejto nádeji úplne obracia do budúcnosti: Pán vyslobodí Sion, obnoví Dávidovo mesto a dá pomazaného – nového Dávida. Izaiáš sa orientuje na tie prisľúbenia, ktoré sú darom abrahámovskej

¹¹⁵ Por. ZSZ, str. 95 - 97; *NJBC* 18: 4-5, str. 266.

¹¹⁶ Por. ZSZ, str. 97 – 98; *NJBC* 20:12, str. 308.

a dávidovskej zmluvy a vidí ich v súlade so zachovávaním zmluvných záväzkov v spoločenskom živote človeka.¹¹⁷

Aj keď Jeremiáš uvádza tri zmienky o dávidovskej zmluve, základom ním podávanej nádeje je obraz sinajskej zmluvy. Vo vedomí priepastných rozdielov medzi požiadavkami zmluvy a realitou Izraela ukazuje na Pána ako na toho, ktorý zabezpečí premenu srdc a postojov. Obsah proroctva novej zmluvy (*Jer* 30 – 32), ktorý je takmer totožný s obsahom sinajskej zmluvy, je adaptovaný na novú situáciu Izraela. Jeremiášovou nádejou je odovzdanie sa Izraela Pánovi, pričom iniciátorom tohoto odovzdania sa bude Pánova láska a vernosť. Zaujímavým aspektom je prísľub nového kráľa, prostredníctvom ktorého má byť zvestovaná nádej pri druhom exode.¹¹⁸

Zaujímavým fenoménom vo vzťahu k Ježišovej novej zmluve je spomínané Jeremiášovo proroctvo novej zmluvy (*Jer* 30 – 32). Jeremiáš v rámci prehĺbenia teológie zmluvy prichádza k myšlienke, že na základe nevernosti Izraela je zmluva fakticky zrušená (*Jer* 31, 32) a Boh po spravodlivom a výchovnom čase očisťujúcich skúšok – verný prísľubu svojej vernosti Izraelu – uzavrie so svojím ľuďom novú a večnú zmluvu, ktorá bude vložená do ľudských srdc (*Jer* 31, 33). Iniciatíva, ktorá pri uzatvaraní tejto novej zmluvy bude plne na strane Boha, sa prejavuje i v obraze budúceho dávidovského kráľa, ktorého obraz sa dokresľuje nielen v kontexte prísľubení dávidovskej zmluvy, ale i v náčrte tajomného *ebed JHVH* u Izaiáša, ktorý bude postavený ako zmluva a svetlo národov (*Iz* 42, 6;

¹¹⁷ Por. *ZSZ*, str. 98 – 99; *NJBC* 11:16, str. 194, 15:4, str. 230.

¹¹⁸ Por. *ZSZ*, str. 99 - 100; *NJBC* 11:16, str. 194, 77:85, str. 1298.

49, 6n.). Jeho prostredníctvom sa uskutoční túžený Boží zámer: *Budete mojím ľuďom a ja budem vaším Bohom* (Jer 31, 33; 32, 38; Ez 36, 28; 37, 27).¹¹⁹

Podstatou Ezechielovej nádeje je skutočnosť nového exodu a nového tvorstva, ktoré bude iniciovať Boh. Ezechiel ešte dôkladnejšie spája mojžišovské a dávidovské tradície, pričom na pozadí dávidovských prísľubov prevláda tradícia Sinaja: pod novým Dávidom dostane Izrael nové srdce a nového ducha a na tomto základe bude verný Božím prikázaniam. Ezechiel vyjadruje nádej v horizonte dávidovskej a sinajskej zmluvy, pričom sa zdá, že obe sú už stratené.¹²⁰

3.5.4. Budúca nádej a povstanie z krízy

I keď jednotliví proroci kladú dôraz na rôzne aspekty teológie zmluvy, ich spoločnou črtou je do budúcnosti sa premietajúca nádej. Existujúce problémy a nevernosť Izraela sú postavené do protikladu s vernosťou Boha, ktorý vo svetle obnovenia zmluvných zväzkov ponúka Izraelu riešenie jeho biedy.¹²¹ Teológia zmluvy sa tak črtá ako veľmi živá a dynamická, umožňujúca Izraelu návrat k nádeji na realizáciu Božích prísľúbení obsiahnutých v abrahámovskej, sinajskej a dávidovskej zmluve.¹²²

Dôkazom toho je i skutočnosť vysporiadania sa Izraela s hlbokou krízou viery počas babylonského zajatia. Babylonské zajatie, ktoré bolo interpretované ako

¹¹⁹ Por. *SBT*, str. 1578 - 1579.

¹²⁰ Por. *ZSZ*, str. 100 - 101.108; *NJBC* 20:12, str. 308.

¹²¹ Por. *ZSZ*, str. 101; *NJBC* 11:18, str. 195 - 196.

¹²² Por. *SBT*, str. 1576.

znak Božieho trestu, je príležitosťou na sebareflexiu Izraela vo svetle prorockých spisov, ktorých dôraz na budúce naplnenie prisľúbení a Božiu vernosť viedol k obnove viery, vernosti a nádeje pokoreného ľudu.¹²³

No nielen to. V kontexte aktuálnej tragickej spoločensko-politickej situácie sa naviac rodí snaha o novú interpretáciu dejín a jednotlivých zmluvných zväzkov v rámci deuterokanonickkej a kňazskej tradície, ktoré nielenže zdôrazňujú dva základné póly zmluvy (dar a prisľub, záväzok a zodpovednosť), ale naviac prinášajú nové dimenzie do teológie zmluvy, keď prekračujú rámce nádeje na splnenie Božích prisľubov podávaný v prorockých spisoch. Takto sa stávajú motorom ďalšieho pokroku v realizácii všeobecného Božieho zámeru spásy.¹²⁴

3.6. Deuteronomické a kňazské prepracovanie teológie zmluvy

V perspektíve udalostí babylonského zajatia, pádu kráľovstva a straty inštitúcie chrámu stojí Izrael zoči-voči výzve prehodnotiť svoje chápanie zmluvy¹²⁵ a objaviť aktuálny zámer, ktorý má Pán so svojím ľuďom tak, ako to bolo realizované už viac krát v dejinách Izraela.

Pojem zmluvy podľa Pentateuchu vzišiel z iniciatívy Pána. Zmluva s Abrahámom je prezentovaná ako zmluva prisľúbenia, ktorá sa čiastočne napĺňa na Sinaji, kde je však prepracovaná a vyhotovená ako zmluva záväzku.

¹²³ Por. ZSZ, str. 102 - 104.

¹²⁴ Por. ZSZ, str. 105.

¹²⁵ Por. MIROSLAV VARŠO, *Počúvaj, Izrael...*, str. 232 -235.

Na základe potreby adaptácie zmluvného vzťahu na nové životné podmienky v Kanaáne sa zmluva prisľúbenia realizuje v Dávidovi a jeho kráľovstve, pričom je prisľúbenie v kontexte záväzku transponované do perspektívy dávidovskej zmluvy. S príchodom náboženského synkretizmu, sociálnej nespravodlivosti a nevery Izraela prichádza k prorockému prepracovaniu teológie zmluvy, ktoré akcentuje záväzok ako etickú dimenziu vzťahu medzi Izraelom a Bohom, nastávajúcu katastrofu, vyplývajúcu z porušenia zmluvy, a novú nádej, ktorá sa realizovala v idei dávidovského mesianizmu. Protiváhou v tomto období sa stala teológia obrátenia, do ktorej vyústilo prepracovanie sinajského aspektu záväzku a etickej zodpovednosti.¹²⁶

3.6.1. Deuteronomické prepracovanie – obrátenie po novom

Teológia obrátenia je charakteristickým znakom prepracovania mojžišovskej tradície zmluvy.¹²⁷ Zmluva v Moabe, ktorá teológiu obrátenia reprezentuje, neakcentuje mesiánske prisľuby, ale vyzýva k obráteniu a na základe vernosti etickým požiadavkám Sinaja ponúka spásu a prisľub života.¹²⁸ Týmto spôsobom, na základe porušenia zmluvných podmienok, umožňuje pomenovať tragický stav, v ktorom sa Izrael nachádzal.¹²⁹

Na báze zbierky zmluvných predpisov knihy Deuteronómium je prezentovaná deuteronomická zmluva obrátenia a vykúpenia. Takto sa kniha Deuteronómium

¹²⁶ Por. ZSZ, str. 109 - 110.

¹²⁷ Por. ZSZ, str. 110; NJBC 6: 4, str. 95.

¹²⁸ Por. SBT, str. 1577.

¹²⁹ Por. ZSZ, str. 110 - 111; NJBC 6: 4, str. 95.

stáva základným kameňom pre pochopenie deuteronomistického podania dejín Izraela. Po formálnej stránke explicitná štruktúra zmluvného formulára¹³⁰ predstavuje inovačné chápanie zmluvy v dejinách spásy, ktoré – i keď berie do úvahy neveru a pád Izraela vyúsťujúci vo vyhnanstve – ponúkajú nádej na obrátenie a požehnanie pre Izrael.¹³¹

Základná štruktúra sinajskej zmluvy sa mení na postupnosť Sinaj, Moab a zaslúbená zem, pričom teologická syntéza je podaná v kontexte historického výkladu a Mojžišovej reči v krajine Moab pred prekročením rieky Jordán. Prekročenie Jordána je akcentované ako kritický moment spásy – dar, ktorý bol Izraelu tak často ponúknutý, a ktorý by Izrael nemal odmietnuť práve v čase exilu. Deuteronomium sa tak stáva interpretáciou putovania na púšti, ktoré smeruje k momentu obrátenia a záväzku, ktorého cieľom je prekročenie Jordána a vstup do zaslúbenej zeme. Týmto kniha Deuteronomium podáva odpoveď na naliehavé otázky krízy viery, ktoré nastolilo vyhnanstvo.¹³²

Deuteronomické prepracovanie teológie zmluvy prináša znateľný posun v chápaní záväzku a etickej zodpovednosti. Tieto začínajú byť chápané ako vnútorný akt viery a záväzku voči sociálnym a morálnym zákonom identifikovaným s vôľou Pána. Základnou výzvou sa stáva volanie milovať Pána nadovšetko a byť mu nekompromisne verný. Podkladom pre obrátenie, lásku nadovšetko a vernosť je Božia láska, ktorej realitu Deuteronomium prezentuje na Božej láske k predkom, v spásnych činoch minulosti (exodus, udalosti na púšti), v napĺňaní prisľúbení v dejinách (dar zeme, tóry), vo vyvolení

¹³⁰ Dt reprezentuje prvé kompletne použitie zmluvného formulára. ZSZ, str. 118; por. *NJBC* 6:3, str. 95.

¹³¹ Por. ZSZ, str. 111 - 117.

¹³² Por. ZSZ, str. 121 - 124.

a zasnúbení si Izraela, čo sa prejavuje v Božom milosrdenstve, ktorého obsah výborne vyjadrujú výrazy *hesed* a *rahamim*.¹³³ Takto sa Božia láska a vernosť stávajú základom neochvejnej nádeje Izraela. Medzi ďalšie prínosy patrí praktické poukázanie na príčiny tragédie – na neveru a hriech Izraela, ktorých hĺbka je ešte viac zdôraznená protikladným poukazovaním na prejav Božej lásky, ktorý predchádza každému konkrétnemu pádu.¹³⁴

Deuteronómium na základe konfrontácie hriechu a Božej lásky predkladá najdôraznejšiu výzvu na obrátenie, akú možno v Starom zákone nájsť. Takto vzniká obraz zmluvy obrátenia, ktorá na rozdiel od sinajskej zmluvy stavia na celom komplexe dovtedajšej dejinnej skúsenosti Izraela vo svetle jeho aktuálnej biedy. Babylonská tragédia sa tak stáva výzvou na obrátenie a zároveň svedectvom Božej vernosti a prísľubu života. Na strane Izraela spočíva interiéorna povinnosť¹³⁵ úplnej odpovede na Božie výzvy, požehnaní a prísľuby.¹³⁶

3.6.2. Zmluvy v kňazských spisoch – nádej, dôvera a útecha

Kňazské spisy prezentujú líniu a terminológiu vzťahujúcu sa na prostredie kultu, kňazstva a organizovania liturgie. Hoci kňazskí pisatelia boli pravdepodobne konečnými redaktormi Pentateuchu (a tým aj deuteronomických spisov),

¹³³ Por. JÁN PAVOL II., *Dives in misericordia*, SSV, Trnava 1993

¹³⁴ Por. ZSZ, str. 124 - 129.

¹³⁵ Pod interiéornou povinnosťou sa skrýva zvnútornený záväzok srdca – povinnosť, ktorá vnútro človeka zasahuje a pretvára, až napokon z neho vedomie tejto povinnosti i vychádza.

¹³⁶ Por. ZSZ, str. 130 – 132; *NJBC* 77:85, str. 1298.

základy kňazskej teológie zmluvy sa začínali formovať už v období exilu, v ktorom sa strata kultu ako miesta sprostredkovania zmluvy medzi ľuďom a jeho Bohom stávala osobitou teologickou výzvou (preto môžeme v kňazskej tradícii badať postupné prenesenie dôrazu na písané slovo).¹³⁷

Na rozdiel od deuteronomickej odpovede na krízu exilu, ktorou bola zmluva obrátenia, autori kňazských spisov ponúkajú teológiu nádeje, dôvery a útechy, ktorá je vyjadrená v novom opise stvorenia, v zmluve s Noemom a v kňazskej redakcii abrahámovskej zmluvy.¹³⁸

Na pozadí vzniku kňazského opisu stvorenia prepracovaním jahvistickej predlohy (*Gn 2 – 4*), v ktorom taktiež vystupuje podstatný horizont teológie zmluvy, je osobitne akcentovaný pozitívny pohľad na stvorenie a vzťah Boha k človeku ako opak babylonského pesimizmu a negatívneho vyjadrenia úlohy a postavenia človeka. Tento opis stvorenia zdôrazňuje pozitívny obraz človeka a jeho vzťah k Bohu nielen samotným vyjadrením stvorenia človeka, ale zvlášť zdôraznením jeho dôstojnosti (človek je stvorený na Boží obraz).¹³⁹ Navyše – v kontexte poukázania na nádheru stvoreného vesmíru a dobroty stvorenia – kňazský opis akcentuje pozvanie človeka k účasti na Božom riadení a starostlivosti o stvorenie.¹⁴⁰ Uvedené skutočnosti stoja v službe vyjadrenia slobodnej Božej vôle a zámeru s človekom v kontraste s vyjadrením ľudskej tragédie hriechu realizovanej v slobodnom rozhodnutí človeka. Cieľom

¹³⁷ Por. ZSZ, str. 133.

¹³⁸ Por. ZSZ, str. 133 - 134.

¹³⁹ Na vyjadrenie tejto skutočnosti Gn1 používa slovo *célem*. Por. MIROSLAV VARŠO, *Zjedz, čo máš po ruke...*, Zrno 1998, str. 116 - 118.

¹⁴⁰ To dosvedčuje i významová rozmanitosť a hĺbka použitého hebrejského výrazu *rádáh*. Por. *Tamže*, str. 117.

kňazského opisu stvorenia tvorí zámer preniesť do chápania zmluvného vzťahu medzi Izraelom a Bohom pozitívny pohľad na Boží zámer s človekom a povolanie k obojstranne dôvernému vzťahu.¹⁴¹

Zmluva s Noemom, ktorá je zmesou jahvistického a kňazského rozprávania, sa javí ako doplnok k vytvoreniu konečnej jednoty rôznych príbehov Deuteronomia. Kňazská redakcia sa sústreďuje na niekoľko aspektov rozprávania: termínom mäso, telo (*basar*) dáva do pozornosti ľudskú slabosť a stvorenosť; príkaz postaviť koráb otvára nádej na prežitie, ktoré je korunované požehnaním Noema a zmluvou s ním uzatvorenou. Osobitnými prvkami tejto zmluvy je jej univerzálnosť a trvácnosť, ktorá je reprezentovaná a ratifikovaná trvalým znakom dúhy.¹⁴²

Kňazská redakcia abrahámovskej zmluvy pretvára rozprávanie staršej tradície na komplexnú teologickú jednotku a vnáša do zmluvy prisľúbenia konkrétnu realizáciu nádeje: podrobne je rozpracovaný motív zmluvy odprisahanej Abrahámovi a jeho potomstvu. Taktiež začlenenie podania o Izákovi a Izmaelovi stojí v službe objasnenia potomstva. Oddramatizovaním rozprávania kňazskí autori pokojne a systematicky prezentujú obsah a predpoklady Božej prísahy. Novotou je znak zmluvy – obriezka, ktorá patrí k dominujúcim motívom v snahe o vysvetlenie obsahu prísahy: dôrazný a uisťujúci znak poukazuje na trvácnosť zmluvy. Popri tom kňazská redakcia akcentuje aspekt daru a prisľúbenia vo svetle večnej prísahy dávidovskej zmluvy.¹⁴³

¹⁴¹ Por. ZSZ, str. 134 - 138.

¹⁴² Por. ZSZ, str. 139 - 142.

¹⁴³ Por. ZSZ, str. 142 - 148; *NJBC* 6:2, str. 95.

Kňazské chápanie namiesto zmluvy záväzku a obrátenia rozvíja zmluvnú teológiu dôvery a útechy, ktorá stavia na dávidovskej tradícii. Avšak na rozdiel od prorokov, ktorí na základe dávidovskej zmluvy vytvárajú perspektívu mesiánskej nádeje, kňazská teológia v dejinnej retrospektíve a reлектúre predchádzajúcich spisov objavuje motív útechy, čomu slúži i nosná myšlienka Božej zmluvy.¹⁴⁴ V tomto kontexte spätne vkladajú formuláciu dávidovskej zmluvy do zmluvy s Abrahámom, čím zdôrazňujú aspekt trvácnosti abrahámskej zmluvy. Takto sa zmluva prisľúbenia stáva útechou aj v čase babylonského zajatia, čomu slúžia aj predkladané, ľahko badateľné a univerzálne znaky zmluvy.¹⁴⁵

3.6.3. Vzťah kňazskej a deuteronomickej teológie zmluvy

Z hľadiska teológie zmluvy kňazská a deuteronomická syntéza prinášajú komplementárne stanoviská, ktoré sa podieľajú na doformulovaní základných kategórií zmluvy, ktorými sú prisľúbenie a záväzok, a takto sa podieľajú na vyjadrení ich koexistencie vo vzájomnej dynamike a tvorivom napätí. V diele kňazského a deuteronomického preformulovania zmluvnej teológie sa postupne naplňa práca Izraela na vytváraní teológie zmluvy.¹⁴⁶

¹⁴⁴ Por. *SBT*, str. 1578.

¹⁴⁵ Por. *ZSZ*, str. 148 - 150.

¹⁴⁶ Por. *ZSZ*, str. 151. Jedná sa vlastne o záver implikovaný použitím historicko-kritickej metódy. Využitie synchronných metód a reлектúry podľa *IBC* však nachádza ďalšie rozpracovanie teológie zmluvy i v múdroslovnej literatúre.

V pohľade na všetky zmluvy uvedené v tejto práci sa nám pred očami vynára mozaika Božieho zámeru v rámci dejín spásy, ktorý je osobitným spôsobom vyjadrovaný prostredníctvom zmluvných zväzkov, a v úvode spomínaný oblúk medzi knihou *Genezis* a *Zjavením apoštola Jána* sa nezadržateľne približuje k vrcholnému naplneniu starozákonných zmlúv v Ježišovej novej zmluve.

3.7. Múdroslovná literatúra – zabudnutie na zmluvu?

Pohľad na poexilové obdobie môže vzbudzovať pocit, že v náboženskej tradícii Izraela prichádza k útlmu rozvoja teológie zmluvy, ktorá bola dominantnou v predchádzajúcich obdobiach. Keďže už v kňazskej syntéze teológie zmluvy vidíme posun k hodnotám univerzality a náznaky meditácie Božieho vzťahu k celému stvoreniu, na základe kultúrneho posunu vo vtedajšom Oriente, vplyvom babylonského zajatia a krízy poexilovej prorockej autority nás vôbec nemusí prekvapovať akcentovanie múdroslovného vyjadrovania. V kontexte prvých fáz tohoto obdobia je exkluzivistická teológia zmluvy čiastočne zatienená univerzalitou teológie stvorenia.¹⁴⁷

Spisy múdroslovnej literatúry sú charakterizované používaním racionálnych argumentov a v svojom osobitom didaktickom zameraní sa opierajú skôr o pozorovanie a skúsenosť, než o explicitné Božie zjavenie. Učitelia múdrosti už svoju autoritu nezakladajú na osobnej Božej inšpirácii, ale skôr na pozorovaní a vnímaní celého poriadku stvorenia. Na tomto základe potom prichádzajú

¹⁴⁷ Por. ZSZ, str. 152 - 153.

k múdrosti, ktorej počiatkom je Bázeň pred Pánom,¹⁴⁸ ktorá nielen vyjadruje celý postoj Izraela k Bohu, ale i teologické interpretácie stvorenia a vtedajšieho sveta.¹⁴⁹

Osobitnou súčasťou poexilovej múdroslovnej literatúry je apokalyptická literatúra, v rámci ktorej sa v dejinách Izraela vždy významná črta súdu, predstáv a očakávaní presúva do kozmických proporcií, a taktiež nadobúda primárny rozmer univerzality.¹⁵⁰

V zakomponovaní pozitívneho dynamizmu, ktorý je založený na dôvere v Boha, do spisov múdroslovnej literatúry môžeme pozorovať náväznosť na hlavné črty kňazskej syntézy teológie zmluvy.¹⁵¹

Na základe uvedených skutočností môžeme v múdroslovnej literatúre vnímať antropologické a ascendenčné tendencie, ktoré stavajú na poznaní Božej vôle a jeho plánu na základe ľudskej skúsenosti. Keďže všetky múdroslovné spisy poukazujú svojším spôsobom na medze ľudskej múdrosti, antropologický rozmer a postup zdola nahor nikdy nemôžeme vnímať bez personifikovanej

¹⁴⁸ „Počiatok múdrosti je bázeň pred Pánom“ (Prís 1,7; 9,10; 15,33; Ž 111,10; ... Sir 1,9-18 /1,12/). Bázeň pred Pánom je zložitý pojem, ktorý prakticky označuje celý postoj Izraelitu k Bohu... Nielenže vyjadruje ich vzájomný vzťah na základe stáročnej skúsenosti, ale sa i konkretizuje v poslušnosti Zákona a v dôvernom odovzdaní sa do jeho vôle. Por. *Úvody k múdroslovným knihám Starého zákona* in SP, str. 916.

¹⁴⁹ Por. ZSZ, str. 152 - 155; MIROSLAV VARŠO, *Počúvaj, Izrael...*, str. 287; *Úvody k múdroslovným knihám Starého zákona* in SP, str. 915 - 916.

¹⁵⁰ Por. ZSZ, str. 155 - 156; MIROSLAV VARŠO, *Počúvaj, Izrael...*, str. 248, 292 - 296; JOZEF HERIBAN, *Príručný lexikón biblických vied*, str. 214 - 215. Avšak ani v apokalyptickej literatúre sa pojem zmluvy nestráca, na čo poukazuje napríklad i dvojnásobné použitie technického termínu berít/diathéké v deviatej kapitole knihy Daniel. Por. BUSHHELL MICHAEL S., *BibleWorks for Windows*, vyhľadávanie hesla „diathéké“.

¹⁵¹ Por. ZSZ, str. 156.

Božej múdrosti, ktorá zakľučuje skúsenosti ľudskej múdrosti, a bez ktorej by ľudská múdrosť bola len čírou pochabosťou.¹⁵²

Jedným z vrcholov múdroslovnej literatúry je rozjímanie o jednote Boha a stvorenia, pričom Božia prítomnosť je vnímaná nielen počas kreácie vesmíru, ale i v dejinách ľudstva, v rámci ktorých Boh povoláva ľudí k účasti na budovaní a rozvoji sveta. Zdalo by sa, že zdrojom Božej autority je vo veľkej miere vedomie začlenenia Izraela do stvorenia a jeho dôverný kontakt s Božou múdrosťou, pričom jedinečnosť Izraela ako ľudu zmluvy je nahradená poukazom na jeho univerzálnu dimenziu viery, ktorá potom implikuje dôstojnosť každého jednotlivca a obraz Boha ako Pána celého vesmíru a všetkých ľudí. Fenomén prísľubu a záväzku teológie zmluvy v múdroslovnej literatúre by bol v tomto kontexte transformovaný do obrazu kontemplácie stvorenia a praktických rád, v ktorých sú jednotlivé záväzky artikulované ako konkrétny prejav Božej múdrosti.¹⁵³

Skutočnosť je však odlišná. Ak si uvedomíme existenciu a frekvenciu výskytov technického termínu *berít/diathéké*¹⁵⁴ v spisoch múdroslovnej literatúry, zisťujeme, že deuteronomistická reлектúra sa nevyhla ani týmto dielam, osobitne knihe *Sirach*,¹⁵⁵ ktorá sa nesie v duchu sapienciálnej reлектúry

¹⁵² Por. ZSZ, str. 157; MIROSLAV VARŠO, *Počúvaj, Izrael...*, str. 287; *Úvody k múdroslovným knihám Starého zákona* in *SP*, str. 916 - 917.

¹⁵³ Por. ZSZ, str. 159 - 162; MIROSLAV VARŠO, *Počúvaj, Izrael...*, str. 286 - 292.

¹⁵⁴ Tento termín je najdôležitejším biblickým pojmom pre zmluvu. *Berít* obvykle indikuje akt alebo obrad uzatvorenia zmluvy a stálej dohody medzi partnermi. *Diathéké* ako grécky preklad termínu *berít* je používaný v spisoch Nového zákona a v LXX. AA. VV., *Nový biblický slovník*, str. 941.

Ba môžeme i tvrdiť, že termín *berít* indikuje deuteronomistickú reлектúru zmluvných textov. Por. ZENGER, E., *Der Neue Bund im Alten. Studien zur Bundestheologie der beiden Testamente* (= *Questiones disputatae* 146), Herder, Freiburg in Breisgau 1993, str. 20.

¹⁵⁵ Por. BUSHHELL MICHAEL S., *BibleWorks for Windows*, vyhľadávanie hesla „diathéké“ v LXX.

deuteronomistickej tradície a v tomto kontexte pokračuje v rozvoji teológie zmluvy a jej dôsledkov pre Izrael. *Sirach* robí vynikajúcu syntézu, keď vyjadruje súvis medzi ľudskou múdrosťou v rámci náboženskej skúsenosti Izraela a teológiou zmluvy rozvinutou podľa deuteronomistickej tradície, pričom táto múdrosť a na zmluve predstavený Zákon konvergujú, až kým sa vo vyjadrení *bázeň pred Pánom* nespoja v pevnú jednotu. Praktickým prejavom tejto jednoty je postoj múdrosti vo vzťahu voči Bohu, v ktorom sa viera Izraela konkretizuje v poslušnosti Zákonu a v dôvernom odovzdaní sa do Božej vôle.¹⁵⁶

V tomto kontexte rozvoj múdroslovej literatúry vôbec nie je na úkor teológie zmluvy – opak je skôr pravdou, pretože sapienciálna literatúra sa pohybuje v intenciách rozvinutia ďalších aspektov dejín spásy, ktoré v novozákonných udalostiach spolu s celým spektrom predchádzajúcich obrazov teológie zmluvy prispievajú k chápaniu hodnôt plnosti, univerzálnosti a večnosti Ježišovej novej zmluvy.

¹⁵⁶ Por. *Úvody k múdroslovným knihám Starého zákona* in *SP*, str. 916 - 918, 1342 -1343; *NJBC* 32, str. 496 - 509; *Logos Library System - Anchor Bible Dictionary*, heslo „Sirach“. Vid' str. 23 v tejto práci.

4. Ježišova nová zmluva

Hmi A Emi
The Lord remembers his covenant forever;
Hmi A Emi
Yahweh is King, robed in majesty,
Hmi A Emi
robed is Yahweh and girded with power.¹⁵⁷

Zhudobnený deväťdesiaty tretí žalm uvedený ako motto finálnej kapitoly tejto práce vyjadruje zorný uhol pohľadu (pre stručnosť skôr len krátko náčrtu), pod ktorým by som chcel prezentovať vzťah medzi starozákonnou teológiou zmluvy a Novou zmluvou v Ježišovi Kristovi: mojím zámerom nie je preberať rôzne aspekty Novej zmluvy (čo by d'aleko presahovalo rámec jednej kapitoly), ale skôr ponúknuť námety pre uvažovanie nad realitou, do ktorej je v plnosti vovedená starozákonná zmluvná teológia v Ježišovi Kristovi a nad dôsledkami, ktoré z toho vyplývajú v kontexte dejín spásy, v realite života človeka vykúpeného Kristovou krvou a v očakávaní konečného zavŕšenia vyjadrovaného prvokresťanským μαρνα θα.

Na prvom mieste by som chcel zdôrazniť až udivujúcu komplexnosť a množstvo aspektov starozákonnej zmluvnej teológie, ktoré vstupujú do reality Novej zmluvy a sú rozličným spôsobom akcentované v jednotlivých novozákonných spisoch.¹⁵⁸ Pisatelia týchto kníh na základe reлектúry Starého zákona a tradície

¹⁵⁷ *Žalm 93* in RICHARD ČANAKY, *Vďaka, Ježiš!*, Oto Németh, Bratislava 1999

¹⁵⁸ Por. ZSZ, str. 164 - 167.

prvokresťanských spoločností, v ktorých pôsobia, sa snažia uviesť čitateľa do hĺbky Novej zmluvy a neváhajú pritom použiť celú paletu obrazov, črt a dôrazov starozákonných zmlúv,¹⁵⁹ ktoré pre nezasväteného čitateľa na prvý pohľad pôsobia ako protichodné a navzájom si odporujúce.

V kontexte globálneho pohľadu na dejiny spásy a vo svetle teológie zmluvy Starého zákona by som rád podčiarkol nasledovné aspekty Novej zmluvy:¹⁶⁰

- v novozmluvnej teológii je zvýrazňovaná tak kontinuita a pokračovanie v tradíciách starozákonnej teológie zmluvy, ako i prielom a vyjadrenie novosti;
- univerzalita zmluvného zväzku a prisľúbenia v otvorenosti pre každého človeka sú výnimočne akcentované;
- Nová zmluva naskoľuje kvalitatívne novú úroveň prisľubu a záväzku;
- realizuje sa integrácia hodnôt starozákonnej teológie zmluvy s hodnotami ponúknutými múdroslovnou literatúrou v službe všeobecného zámeru spásy.

Je treba si uvedomiť, že pojem zmluvy v Novom zákone nadväzuje na tie najlepšie starozákonné tradície a vyjadruje hlbšie skutočnosti, než len realitu kontraktu,¹⁶¹ výmennej spravodlivosti, alebo prisahy.

V Ježišovom ustanovení Novej zmluvy sa konštituuje po celom svete rozšírená všeobecná Božia rodina, vzťahujúca sa na všetky národy. Tak sa naplňa myšlienka zmluvy ako zaslúbenej rodiny Božích detí, do života ktorých je

¹⁵⁹ Por. RAYMOND E. BROWN, *BIBLIA 101 otázok a odpovedí*, str. 76 - 79.

¹⁶⁰ Por. ZSZ, str. 164 - 168.

¹⁶¹ Por. SCOTT A KIMBERLY HAHNOVI, *Naše cesta do Katolíckej cirkve*, str. 40, 75.

v stave ospravedlnenia hlboko vtlačená ako podiel na Kristovej milosti. Zároveň prekračuje pozemský rámec a z účastníkov zmluvy robí deti prisľúbenia (por. *1 Jn 3, 1 – 2*).¹⁶²

Ježišova zmluva je ustanovená naveky (napr. *Hebr 9*) a pre každého človeka, preto je aj každému človekovi prostredníctvom liturgie ponúknutá účasť na sprítomňovaní tejto zmluvy. Novozákonné texty uvádzajú len jednu udalosť, pri ktorej Ježiš používa slovo zmluva – keď ustanovuje Eucharistiu. A práve v Eucharistii je viditeľný symbol večnosti a zároveň ponuky pre každého človeka, aby ako člen Božej rodiny mal účasť na Tele a Krvi zmluvy, a tak sa stával čím ďalej tým viac účastným nielen na zväzku Novej zmluvy, ale i na živote jediného Prostredníka tejto večnej zmluvy.¹⁶³

V rámci všeobecného Božieho zámeru sme od počiatku pozvaní k spolupráci a zväzku s Pánom, k účasti na veľkej rodine, ktorú zamýšľal tu na zemi. V Ježišovi Kristovi sa toto Božie pozvanie v plnosti realizuje, keď v jeho zmluve môžeme mať účasť na Božom živote a na interpersonálnom spoločenstve Najsvätejšej Trojice.¹⁶⁴

Vo vedomí týchto skutočností sa pre účastníkov Novej zmluvy zakľúčenie dejinného oblúka spásy, po ktorom tak túžobne volá záver knihy Zjavenia, javí ako slávne zavŕšenie dejín, otvorenie sa pre večnosť a sláva bez konca.

Relektúra starozákonných zmlúv sa v uvedenom kontexte stáva nevyčerpatelným zdrojom inšpirácie a pohľadov na Ježišovu novú zmluvu.

¹⁶² Por. *Tamže*, str. 41, 54 - 55.

¹⁶³ Por. *Tamže*, str. 52, 88, 164 - 165; *NJBC* 78:51, str. 1327.

¹⁶⁴ Por. SCOTT A KIMBERLY HAHNOVI, *Naše cesta do Katolíckej cirkve*, str. 164.

A nielen na ňu, pretože teológia zmluvy – aj keď tvorí najkomplexnejšiu biblickú teologickú štruktúru – má svoje naplnenie a opodstatnenie v komplexnom pohľade na dejiny spásy, na miesto a úlohu človeka vo vzťahu k neustálej Božej výzve, prezentovanej na stránkach Písma formou zmluvných vzťahov, ktoré v konečnom dôsledku smerujú k prijatiu účasti na Božom živote a k realizácii zasľúbenej rodiny Božích detí.

Záver

Základným princípom pri písaní tejto práce bol aspekt komplexného pohľadu na Boží plán spásy, ktorý je konkretizovaný v zámere zasľúbenej Božej rodiny a vo veľkej miere realizovaný prostredníctvom zmluvných zväzkov medzi Bohom a jeho ľuďom.

V tomto ponímaní a na základe už vypracovaných exegéz starozákonných zmlúv na pôde našej fakulty som zvolil prístup biblicko-teologického pohľadu na jednotlivé zmluvy s k tomu prislúchajúcim obsahom jednotlivých častí tejto práce.

Prvá kapitola je venovaná významu a obsahu reлектúry, ktorá je dôležitá nielen vo vzťahu medzi starozákonnou teológiou zmluvy a Novou zmluvou, ale i medzi jednotlivými zmluvami Starého zákona navzájom. I keď v nasledovných kapitolách nie je často reлектúra explicitne spomínaná, stojí v pozadí veľkého množstva úvah rozoberajúcich zmluvnú teológiu v tejto práci.

Druhá kapitola sa zaoberá zmluvou vo všeobecnosti, dotýka sa jej formy, rozoberá použitie zmluvných vzťahov na vyjadrenie základných skutočností spásy a zamýšľa sa nad jej významom v dejinách Izraela.

Ťažisko práce spočíva v tretej kapitole, v ktorej sú rozoberané jednotlivé starozákonné zmluvné zväzky, ich väzby, následné teologické implikácie a ich miesto vo všetkých obdobiach starozákonných dejín spásy. Predovšetkým

na základe záverečnej časti tretej kapitoly, venovanej téme zmluvy v sapienciálnej literatúre, môžeme tvrdiť, že takto ponímaný pohľad na zmluvy a ich vyjadrenia v Starom zákone je možný len vtedy, ak prekročíme hranice historicko-kritickej metódy a pristúpime k použitiu synchrónnych metód a reлектúry podľa *IBC*.

Ježišova nová zmluva tvorí obsah záverečnej kapitoly. Nakoľko ťažisko tejto práce – ako už bolo uvedené – je cieleňé do tretej kapitoly so zámerom čo najviac vyložiť jednotlivé starozákonné zmluvy z pohľadu idey zaslúbenej Božej rodiny a všeobecného zámeru spásy, posledná kapitola je ponímaná ako náčrt teologického horizontu Novej zmluvy, ktorý je dotváraný a objasňovaný i pomocou jednotlivých starozákonných zmlúv.

Ak som v úvode tejto práce vyzýval čitateľa, aby mal pri čítaní stále na pamäti grandiózny Boží zámer lásky, teraz – v závere – môžem v tej výzve len pokračovať: tento Boží zámer nielen vnímať, ale povzbudený meditáciou zmluvných zväzkov i prijať dar účasti v zaslúbenej Božej rodine a z celej duše ďakovať Bohu bohatému na milosrdenstvo, ktorého milosťou sme spasení (por. *Ef 2, 4 – 5*) a ktorý je našou nádejou slávy budúceho veku (por. *Kol 1, 27*).

Nech k tomu prispeje aj táto diplomová práca...

Použitá literatúra

Biblické texty

- *Bible*, Česká biblická společnost, Praha 1995
- *Sväté Písmo Nový Zákon*, SBS pre SLK, Praha 1992
- *Sväté Písmo Starého i Nového zákona*, Spolok svätého Vojtecha, Trnava 1996
- NESTLE-ALAND, *Novum Testamentum Graece et Latine*, Deutsche Bibelgesellschaft, Stuttgart 1991

Dokumenty Magistéria

- JÁN PAVOL II., *Dives in misericordia*, SSV, Trnava 1993
- PÁPEŽSKÁ BIBLICKÁ KOMISIA, *Interpretácia Biblie v Cirkvi*, Kňazský seminár biskupa J. Vojtaššáka pre Katolícke biblické dielo na Slovensku, Spišská Kapitula – Spišské Podhradie 1995

Komentáre

- BROWN R. E., FITZMYER J. A., MURPHY R. E., *The New Jerome Biblical Commentary*, Englewood Cliffs, N.J.: Prentice Hall 1990

Ďalšia literatúra

- AA. VV., *Nový biblický slovník*, Návrat domú, Praha 1996

- BROWN RAYMOND E., *BIBLIA 101 otázok a odpovedí*, Dobrá kniha, Trnava 1999
- HAHNOVI SCOTT A KIMBERLY, *Naše cesta do Katolíckej cirkve*, Zvon, Praha 1996
- HERIBAN JOZEF, *Príručný lexikón biblických vied*, SÚCM, Rím 1992
- KOLARCIK MICHAEL, SJ, *Zmluvy v Starom zákone*, Dobrá kniha pre Aloisianum, Bratislava 1996
- LÉON-DUFOUR XAVIER A KOL., *Slovník biblickej teológie*, Kršćanska Sadašnjost', Zagreb 1990
- TYROL ANTON, *Poznámky k štúdiu biblickej exegézy*, KBD, Svit 1999
- VARŠO MIROSLAV, *Počúvaj, Izrael...*, Zrno 1998
- VARŠO MIROSLAV, *Zjedz, čo máš po ruke...*, Zrno 1998
- ZENGER, E., *Der Neue Bund im Alten. Studien zur Bundestheologie der beiden Testamente (= Questiones disputatae 146)*, Herder, Freiburg in Breisgau 1993

Počítačové programy

- *Logos Library System - Anchor Bible Dictionary*, Logos Research System, Inc., 1997
- BUSHELL MICHAEL S., *BibleWorks for Windows*, Hermeneutika Computer Bible Research Software, 1996

Obsah

ZOZNAM POUŽITÝCH SKRATIEK.....	5
ÚVOD.....	6
1. RELEKTÚRA STARÉHO ZÁKONA.....	8
1.1. RELEKTÚRA V UČENÍ MAGISTÉRIA A V BIBLICKEJ VEDE	8
1.2. SKUTOČNOSŤ RELEKTÚRY V BIBLIÍ A V BIBLICKEJ TRADÍCIÍ.....	10
1.2.1. Odras reлектúry vo vzťahu medzi Starým zákonom a Novou zmluvou.....	11
2. VÝZNAM ZMLUVY V DEJINÁCH IZRAELA.....	14
2.1. FORMA ZMLUVY.....	14
2.2. POUŽITIE ZMLUVNÝCH VZŤAHOV NA VYJADRENIE ZÁKLADNÝCH SKUTOČNOSTÍ SPÁSY.....	16
2.3. VÝZNAM ZMLUVY V DEJINÁCH IZRAELA.....	18
3. ZMLUVY STARÉHO ZÁKONA.....	22
3.1. ZMLUVA S ABRAHÁMOM – ZMLUVA PRISLÚBENÍ.....	22
3.1.1. Gn 15 – uzavretie zmluvy.....	24
3.1.2. Boží prísľub v dejinách patriarchov.....	26
3.1.3. Jedinečnosť abrahámovskej zmluvy.....	27
3.2. SINAJSKÁ ZMLUVA – ZÁVÄZOK IZRAELA.....	29
3.2.1. Zmluva na Sinaji v kontexte exodu	29
3.2.2. Sinajská zmluva – ústava Izraela.....	31
3.2.3. Vazalská dohoda alebo niečo viac?.....	33
3.2.4. Význam sinajskej zmluvy.....	34
3.3. OBNOVENIE ZMLUVY PRI SICHEME.....	36
3.3.1. Sichemská zmluva – Joz 24.....	37
3.4. DÁVIDOVSKÁ ZMLUVA: IZRAEL AKO ŠTÁT.....	38

3.4.1. Pokusy o vytvorenie izraelského kráľovstva.....	39
3.4.2. Dávidovská zmluva ako odpoveď na existenčné výzvy.....	40
3.4.3. Obsah dávidovskej zmluvy.....	41
3.4.4. Význam dávidovskej zmluvy.....	43
3.5. ZMLUVY U PROROKOV.....	44
3.5.1. Povolanie prorokov.....	45
3.5.2. Súd proti Izraelovi.....	46
3.5.3. Obrazy zmluvy implikujúce novú nádej.....	47
3.5.4. Budúca nádej a povstanie z krízy.....	49
3.6. DEUTERONOMICKÉ A KŇAZSKÉ PREPRACOVANIE TEOLÓGIE ZMLUVY.....	50
3.6.1. Deuteronomické prepracovanie – obrátenie po novom.....	51
3.6.2. Zmluvy v kňazských spisoch – nádej, dôvera a útecha.....	53
3.6.3. Vzťah kňazskej a deuteronomickej teológie zmluvy.....	56
3.7. MÚDROSLOVNÁ LITERATÚRA – ZABUDNUTIE NA ZMLUVU?.....	57
4. JEŽIŠOVA NOVÁ ZMLUVA.....	61
ZÁVER.....	65
POUŽITÁ LITERATÚRA.....	67
OBSAH.....	69